

GELOVEN DOE JE IN DE KERK !?

EEN ONDERZOEK NAAR KERKELIJKE BETROKKENHEID BIJ
STUDENTEN EN OUD-STUDENTEN

Johan Kranenburg
Christelijke Hogeschool Ede

Opdrachtgever:	Protestantse Kerk in Nederland
Naam begeleider:	Ronald Bolwijn/Marieke den Braber
Afstudeercoach:	Hanneke Pater-Bakker
Opleiding:	Godsdienst Pastoraal Werk
Afstuderen:	juni 2011

VOORWOORD

De titel van dit rapport ‘Geloven doe je in de kerk!?’ geeft aan waar ik mij de afgelopen maanden mee bezig heb gehouden. In welke mate hebben studenten en oud-studenten (nog) een kerk nodig om te geloven? In het verleden was het vanzelfsprekend om je als christen aan te sluiten bij een kerk of een gemeente. Toen ik afstudeerde heb ik geen moment getwijfeld om aansluiting bij een kerkelijke gemeente te zoeken. Integendeel. Ik wilde graag verantwoordelijkheid dragen en mij, samen met mijn vrouw inzetten voor het werk in de gemeente. De uitdrukking ‘geloven doe je in de kerk’ sloot daar naadloos bij aan. Vandaar het uitroepteken.

Het uitroepteken lijkt echter voor steeds meer (jonge) mensen een vraagteken te worden. Een opleidingsdocent noemde het vertrek van de twintigers het ‘gat van de kerk’. Jongeren lijken kritischer te zijn, of zijn ze gewoon gemakzuchtig?

Ik heb iets geproefd van de spagaat waarin de kerk momenteel verkeert. Aan de ene kant opereert de kerk op een religieuze markt met vele aanbieders. Dit zie je bij de studentenpastores: zij proberen, met vallen en opstaan, aansluiting te vinden bij de student zonder kerkelijke achtergrond. Aan de andere kant van de kerk zie je de wijkgemeente welke goeddeels wordt bevolkt door de traditionele burgerij, die zich zorgen maakt over alle veranderingen in de maatschappij. De vraag is wat er zich op dit moment afspeelt onder de studenten die nog ‘wat hebben met de kerk’.

Dit onderzoek geeft een indicatie hoe de kerkelijke betrokkenheid zich onder studenten en oud-studenten ontwikkelt. Het was een hele klus om de gegevens te verzamelen en te analyseren. Hierbij wil ik in de eerste plaats Ronald Bolwijn, werkzaam bij het expertisecentrum van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), bedanken voor zijn begeleiding en inzet bij de uitvoering van het onderzoek. Gelukkig waren de studentenverenigingen Ichthus Wageningen en de CSFR-disputen in Utrecht en Wageningen bereid hun medewerking te verlenen. Ook de studentenpastores in de genoemde steden, Didi de Mildt en Jasja Nottelman, bedank ik voor hun inzet bij het aanleveren van adressen en het meedenken in de klankbordgroep. Evenals Bert den Hertog (IFES) en Marieke den Braber (PKN), die beiden participeerden in de klankbordgroep. Tenslotte wil ik Hanneke de Pater, mijn coach vanuit de CHE, ook bedanken voor haar begeleiding en adviezen.

Ik hoop dat dit onderzoek mag bijdragen aan een betere aansluiting van kerken en geloofsgemeenschappen bij de studenten en oud-studenten. Ik wens leiders in kerken en gemeenten, studentenpastores en verenigingen wijsheid toe om deze kennis vruchtbaar te maken ten dienste van Gods Koninkrijk.

Rhenen, juni 2011
Johan Kranenburg

INHOUDSOPGAVE

1.	Inleiding.....	1
1.1	Inleiding.....	1
1.2	Aanleiding.....	1
1.3	Probleem en doelstelling.....	2
1.4	Begrippen	3
1.5	Relevantie	3
1.6	Methodische verantwoording.....	4
1.7	Indeling van het rapport.....	6
2.	Van initiatie tot participatie in een kerkelijke gemeente	7
2.1	Inleiding.....	7
2.1	Lidmaatschap van de kerk.....	7
2.2	Religieuze opvoeding: initiatie en identiteitsontwikkeling.....	9
2.2.1	De vervreemding begint bij de ouders.....	10
2.2.2	Geloofsoverdracht in de kerk	11
2.2.3	Identiteitsontwikkeling en religieuze identiteitsontwikkeling.....	12
2.3	De zoektocht van studenten	14
2.3.1	Als leden van de christelijke verenigingen	15
2.3.2	Als deelnemers van het studentenpastoraat	16
2.3.3	In de studentenkerk.....	17
2.4	Participatie in een kerkelijke gemeente.....	18
2.4.1	Inhoud van de kerkdienst	18
2.4.2	Geloofsgemeenschap.....	19
2.4.3	Kerkelijke structuur en organisatie	20
3.	De kerkelijke betrokkenheid van oud-studenten.....	21
3.1	De respondenten	21
3.2	Bij de kerk van de ouders.....	23
3.3	In de studentenstad.....	25
3.3	Als oud-student direct na afstuderen	28
3.4	Als oud-student tijdens onderzoek.....	31

3.5	Betrokkenheid bij de Protestantse Kerk in Nederland	34
3.6	Samenvatting	36
4.	Invloedsfactoren bij de kerkelijke betrokkenheid.....	38
4.1	De religieuze initiatie voor de studietijd	38
4.2	De geloofsontwikkeling bij de student zelf.....	39
4.3	De behoeften van de student	40
4.4	De behoeften van de oud-student	42
4.4.1	De keuze voor een kerkelijke gemeente	42
4.4.2	Inhoud van de kerkdienst	43
4.4.3	De geloofsgemeenschap.....	43
4.4.4	De kerkelijke organisatie.....	44
4.5	Redenen om af te haken.....	45
4.6	Invloed van de studentenvereniging	47
4.7	Invloed van het studentenpastoraat	49
4.8	Samenvatting	50
5.	Discussie	52
5.1	Tekortkomingen onderzoeksmethodiek.....	52
5.2	De feitelijke situatie bij de transitie	52
5.3	Ervaringen en invloedsfactoren.....	53
5.4	Wat betekent dit voor de kerk?.....	55
6.	Aanbevelingen	58
	Literatuurlijst.....	61

1. Inleiding

1.1 Inleiding

“Gemeenschap is een gevoel, geen instituut”: studenten willen graag ‘ergens bij horen’, maar zich niet langdurig aan een gemeenschap, kerk of groep verbinden¹. Deze tendens onder studenten maakt het lastig om hen te motiveren voor actieve participatie in een kerkelijke gemeenschap. Toch wil de kerk door middel van studentenpastoraat present zijn in de studentenwereld, ook vanuit missionair perspectief. De christelijke verenigingen CSFR en Ichthus binden vooral de orthodoxe en evangelische studenten. Maar in hoeverre loopt deze groep na de studietijd ‘warm’ voor een reguliere Protestantse gemeente? Ervaren oud-studenten dezelfde ‘fellowship’, die zij hadden tijdens hun studententijd, in hun nieuwe kerkelijke gemeente?

1.2 Aanleiding

De aanleiding voor dit project vormde een discussie met oud-leden van Ichthus en CSFR waaruit bleek dat verschillende na hun studie waren afgehaakt van de kerk. Mijn persoonlijke ervaring was ook een vrij grote kloof tussen de besloten en idealistische studentenvereniging en de reguliere PKN-gemeente, waar ik na mijn studie terecht kwam. Als studenten waren we gewend open gesprekken te hebben tijdens Bijbelkringen e.d. De drijfveer was vaak een persoonlijke beleving van het geloof. In de reguliere kerk bleek een zakelijke benadering en nauwelijks ruimte voor een gesprek over geloofsvragen en persoonlijke beleving van de relatie met God. De vraag die bij mij boven kwam is in hoeverre het studentenpastoraat en de christelijke studentenverenigingen een goede voorbereiding vormen op het leven als christen in de reguliere gemeente of kerk.

De Protestantse Kerk in Nederland, afdeling Kerk in Ontwikkeling, is opdrachtgever voor dit project. Deze afdeling is ondermeer verantwoordelijk voor het beleid en de uitvoering ten aanzien van het categoriale pastoraat onder studenten. De opdrachtgever erkent het probleem dat jongeren en studenten afhaken van de kerk. Dit is echt een zorg voor de kerk. Juist (oud-)studenten kunnen een belangrijk potentieel vormen voor de kerk, zowel wat betreft geloofsbeleving als organisatorische kwaliteiten. De PKN wil graag meer weten over het verloop van de keuzemomenten voor studenten:

- Welke factoren spelen een rol bij de weg die een student gaat van de kerk van de ouders naar de kerk van zijn/haar eigen keuze?
- Welke van deze factoren kan de kerk mogelijk beïnvloeden?

Wie hebben er baat bij dit project?

- de landelijke kerk bij de formulering en uitvoering van beleid ten aanzien van het pastoraat onder studenten
- de kerken in studentensteden
- de uitvoerende pastores in het studentenpastoraat van de PKN en eventueel de christelijke studentenverenigingen (vertegenwoordigd door IFES)
- de kerken en gemeenten waar de oud-studenten uiteindelijk terecht komen

¹ Smit, F. (2006), Student en spiritualiteit, www.studentenpastoraat-nederland.nl/ froukiensmit.doc

1.3 Probleem en doelstelling

De doelstellingen van het afstudeerproject zijn:

- 1 inzicht verwerven in de feitelijke situatie bij de transitie van oud-studenten via een studentenkerk/vereniging naar een reguliere kerkelijke gemeente
- 2 inzicht verwerven in de ervaringen van oud-studenten bij de transitie van studentenkerk/vereniging naar een reguliere kerkelijke gemeente
- 3 onderscheiden van factoren (succes- en faalfactoren) die bij deze transitie een rol spelen
- 4 aanbevelingen voor kerkelijke beleidsmakers en uitvoerende studentenpastores en studentwerkers

Om deze doelstellingen te kunnen realiseren is de volgende vraagstelling geformuleerd:

Wat zijn de invloedsfactoren die bijdragen aan de integratie en participatie van -oud-studenten in een reguliere gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland na hun studietijd, en hoe kan de Protestantse Kerk beter aansluiten bij de behoeften van (oud)studenten?

Om antwoord te kunnen geven op deze vragen is literatuurstudie verricht om van hieruit een kwantitatief onderzoek te houden. Op de vraag naar de feitelijke integratie en participatie van studenten en oud-studenten, zijn vier deelvragen geformuleerd:

1. Hoe was de betrokkenheid bij de kerk van hun ouders?
2. Welke gang gaan studenten in hun studietijd: participeren ze - naast hun studentenvereniging of het studentenpastoraat - ook actief in een gemeente in de studentenstad?
3. Welke keuze(s) voor een kerkelijke gemeente maken studenten na hun studietijd?
4. Hoe actief participeren oud-studenten in hun kerkelijke gemeente?

Om antwoord te kunnen geven op de vraag hoe de Protestantse kerk kan aansluiten bij de geloofsbeleving en de behoeften van studenten en oud-studenten, zijn nog vijf deelvragen geformuleerd:

5. Welke geloofsontwikkeling hebben de oud-studenten zelf doorgemaakt vanaf de kerk van hun ouders, via het studentenleven naar de huidige status?
6. Welke factoren zijn na hun studietijd bepalend bij de keuze voor een gemeente?
7. Welke behoeften hebben studenten en oud-studenten als het gaat om inhoud van de kerkdienst, geloofsgemeenschap en kerkelijke organisatie? Hoe sluit het aanbod van de kerkelijke gemeente aan bij deze behoeften?
8. Om welke redenen haken oud-studenten af, en op welke manier zijn ze dan nog bezig met hun geloof?
9. In welke mate ervaren oud-studenten hun lidmaatschap van een christelijke studentenvereniging of hun betrokkenheid bij het studentenpastoraat als een goede voorbereiding op een actieve participatie bij een gemeente?

1.4 Begrippen

- Oud-studenten: de doelgroep bestaande uit studenten die een studie aan hogeschool en/of universiteit hebben afgerond of beëindigd.
- Initiatie: de inwijding van de kinderen en jonggelovigen via de opvoeding, het onderricht en het meedoen aan rituelen. Via de initiatie wordt de traditie van het geloof doorgegeven van de ene generatie op de andere. Dikwijls is de initiatie ook verbonden met een ritueel: doop, belijdenis, handoplegging, etc.
- Integratie: de sociologische definitie luidt als volgt “het proces waarbij individuen en groeperingen opgenomen worden in of samengroeien tot een grotere sociale eenheid”. In dit rapport wordt met dit begrip vooral de opname van de individuele student in de grotere kerkelijke eenheid bedoeld.
- Socialisatie: het proces waardoor een individu zich de cultuur van zijn samenleving eigen maakt. Dit proces is nog het meest zichtbaar in reformatorische kringen waar de triangel kerk, school en gezin als socialiserende instanties een wereldbeeld, incl. normen, waarden, overtuigingen en een handelingsrepertoire verschaffen. Kenmerkend voor dit model is het conservatisme, de deductieve benadering, de afkeer van de omringende cultuur en andere opvattingen, de sociale controle, etc. Het individu schikt zich naar de voorgeschreven antwoorden van het instituut. Het inlijven van het subject in een geloofsgemeenschap staat in de deductieve benadering centraal.
- Individualisering: het proces waarbij mensen losraken en zich losmaken van de traditionele verbanden en in toenemende mate zelf willen (keuzevrijheid) bepalen hoe zij hun leven vormgeven.
- Betrokkenheid bij een gemeente: blijkt uit het lidmaatschap en de participatie bij een kerkelijke gemeente
- Participatie: de deelname aan de activiteiten van de gemeente, zoals het bezoek van de kerkdiensten, catechese, jeugdwerk, etc.
- Categorieel pastoraat: het pastoraat gericht op een specifieke doelgroep. Het pastoraat voor studenten valt onder het categorieel pastoraat.
- Studentengemeente: een (wijk)gemeente die zich specifiek richt op studenten, zoals binnen het studentenpastoraat gebeurt, of een wijkgemeente waar voor het merendeel studenten participeren.
- Reguliere kerkelijke gemeente: een gemeente die geen specifieke doelgroep kent, maar wordt bevolkt door leden die wonen binnen de geografische wijk- of gemeentegrenzen van deze gemeente.
- Transitie: de omschakeling vanuit het categoriale studentenpastoraat (in de kerk en de christelijke verenigingen) naar het reguliere pastoraat
- Kerkelijke godsdienstigheid: hiermee wordt het traditionele godsdienstige en kerkelijke leven bedoeld.

1.5 Relevantie

De kerk worstelt sinds de jaren '60 van de vorige eeuw met het probleem van een sterk toegenomen kerkverlating. Vooral jongeren haken nog steeds massaal af, blijkt uit diverse onderzoeken. Om het tij te keren wordt door kerken veel geïnvesteerd in het jeugd- en jongerenwerk. Ook de studenten hebben al jaren speciale aandacht van de kerk. Uit recente publicaties blijkt echter dat ook studenten die in de studietijd intensief met hun geloof bezig waren, daarna alsnog de kerk verlaten. Ook jonge gelovige christenen staan kritischer tegenover de kerk, en willen zich minder snel verbinden aan een gemeente.

Met dit afstudeerproject wil de Protestantse Kerk meer duidelijkheid krijgen over de feiten en de motivatie van oud-studenten om actief in de kerk te participeren dan wel de kerk te verlaten. Welke behoeften hebben studenten en oud-studenten als het gaat om inhoud van de kerkdienst, geloofsgemeenschap en kerkelijke organisatie? Uit het onderzoek moet blijken wat de kritische factoren zijn bij de transitie van het categoriale studentenpastoraat naar een reguliere kerkelijke gemeente. Het is de bedoeling dat er vanuit het project concrete aanbevelingen worden gedaan voor mogelijke verbeteringen.

1.6 Methodische verantwoording

Om antwoord te krijgen op de vraagstelling, is gekozen voor een kwantitatief onderzoek. Met name voor het onderzoek naar de feitelijke situatie lag een kwantitatief onderzoek voor de hand. Vanuit de praktijkervaringen en de literatuur, zijn al een aantal trends zichtbaar. Om het complexe geheel van invloedsfactoren inzichtelijk te maken, ook in het onderzoek, is een onderverdeling gemaakt van de drie schakelmomenten in het groeiproces van kind van kerkelijk betrokken ouders tot een zelfstandige participerende volwassene. In elke fase kan een verandering optreden in de mate van kerkelijke betrokkenheid.

Tabel 1: fasen in het proces van kerkelijke betrokkenheid

Fase 1 'Initiatie'	Fase 2 'Integratie'	Fase 3 'Participatie'
Van kind tot student	Zoekende student	Van studie naar werk/kerk
Geen lid kerk/gemeente	Geen lid kerk/gemeente	Geen lid kerk/gemeente
Passief lid	Passief lid	Passief lid
Actief lid	Actief lid	Actief lid

In verband met de afbakening van het project is het onderzoek in twee studentensteden uitgevoerd: Utrecht (alfa) en Wageningen (beta). Verder is gekozen voor een onderzoek uitsluitend onder oud-deelnemers van studentenpastoraat en de bij IFES aangesloten verenigingen Ichthus en CSFR. Beide doelgroepen bevinden zich over de volle breedte van de kerk: al neigt het studentenpastoraat over het algemeen naar de progressieve kant en zijn de leden van genoemde studentenverenigingen vooral in de orthodoxe hoek te vinden. In beide groepen zal de participatie in de kerk verschillend worden beleefd.

Uitvoering van het onderzoek

Voor een goede uitvoering van het project zijn vertegenwoordigers van de doelgroepen uitgenodigd voor deelname in een klankbord. Dit klankbord adviseerde bij:

- de vaststelling van projectplan
- praktische uitvoering (verzameling adressen en aanbeveling bij oud-studenten)
- het uittesten van de enquêtevragen
- interpretatie onderzoeksgegevens

In overleg met de PKN en andere betrokken partijen (IFES en plaatselijke verenigingen) zijn oud-studenten benaderd, die zijn afgestudeerd in de periode tussen 2000 en 2010. Door middel van een webenquête werden circa vijftig vragen voorgelegd aan de respondenten. De vragenlijsten zijn op details aangepast aan de onderzoeksgroep. Zo is er voor de deelnemers aan het Studentenpastoraat soms een categorie toegevoegd, bijvoorbeeld ten aanzien van de rol van de studentenpastor. In grote lijnen moesten de

vragen echter wel op elkaar aansluiten, om de groepen onderling te kunnen vergelijken. De vragenlijst, specifiek voor de studentenverenigingen, is opgenomen in bijlage 1.

Al vrij snel bleek dat het lastig zou worden een representatieve steekproef te trekken. Bij de CSFR beschikte men uitsluitend over de adressen van 90 reünisten, dit zijn vaak oud-leden die verbonden willen blijven met de vereniging, waar zij in veel gevallen een bestuursfunctie hebben bekleed. Bij Ichthus Wageningen en het Studentenpastoraat waren ook maar beperkte bestanden beschikbaar. Ichthus Utrecht haakte tussentijds af. Op basis van deze ervaringen zijn we gaan zoeken naar andere mogelijkheden om toch een representatieve steekproef onder onze doelgroep te verkrijgen. Zo kwam ik terecht bij het IMPACT-netwerk. De doelgroep van IMPACT netwerk bestaat uit hoogopgeleide christenen aan het einde van hun studie of het begin van hun werkende leven. Bij IMPACT zijn circa 2.000 deelnemers aangesloten. Daarmee vormde dit netwerk een uitstekende populatie om ons onderzoek te kunnen uitvoeren. Helaas bleek de response enorm tegen te vallen, zodat we voor het onderzoek in totaal genoeg moeten nemen met de reacties van 142 respondenten.

Alleen leden van de Protestantse Kerk?

De opdrachtgever voor dit onderzoek is de Protestantse Kerk in Nederland. In eerste instantie dachten we alleen leden van de PKN te benaderen. Onderzoekstechnisch was dit echter lastig te realiseren. Bovendien vonden we de vergelijking met andere kerken en gemeenten juist interessant.

Tekortkomingen van dit onderzoek

We wisten dat het lastig zou worden om een a-selecte steekproef te trekken. De belangrijkste oorzaak waren de ontoereikende adressenbestanden. Oud-leden die - om wat voor reden dan ook - afstand hebben genomen van kerk en/of geloof, zijn waarschijnlijk ondervertegenwoordigd in deze bestanden. Bij het Studentenpastoraat werden de gegevens van (oud)-leden in het verleden niet systematisch bijgehouden, zodat de kans groot is dat de adressen die we hebben juist de adressen zijn van mensen die nog contact hebben met het Studentenpastoraat, bijvoorbeeld omdat ze nog de vieringen bijwonen.

De omvang van de respons is ook ontoereikend voor een representatief beeld van de populatie. Bij een aselecte steekproef kan een respons van 20% nog voldoende zijn om uitspraken te mogen doen over de hele populatie. Voor het studentenpastoraat is de omvang van de steekproef waarschijnlijk veel te klein. We kennen de omvang van de populatie ook niet goed genoeg: hoeveel studenten waren er tussen 2000 en 2010 in Utrecht en Wageningen betrokken? Het is duidelijk dat de huidige 26 ingevulde enquêtes, waarvan 8 door mensen die voor 2000 zijn afgestudeerd, te laag is om er al te veel waarde aan te hechten. De respons bij de studentenverenigingen is wel uit te drukken als een percentage van de populatie. In paragraaf 3.1 wordt een schatting gemaakt van de populatie afgestudeerde leden tussen 2000 en 2010, deze bestaat uit ca 600 studenten. De respons van leden die niet voor 2000 zijn afgestudeerd is 72, waarvan er nog 12 aangeven (nog) niet te zijn afgestudeerd. In het gunstigste geval is de respons $72/600 = 12\%$. Gezien het feit dat het om een niet-selectieve steekproef gaat, is dit zeker te laag om aan de resultaten conclusies te verbinden voor de hele populatie.

Dit betekent voor dit onderzoeksrapport dat de resultaten slechts indicaties geven voor de ontwikkelingen binnen de gekozen doelgroepen.

Presentatie onderzoeksresultaten

De onderzoeksresultaten worden in het onderliggende rapport in tabellen gepresenteerd. Voor de tabellen is zoveel mogelijk dezelfde lay-out gehanteerd, welke afkomstig is uit het programma SurveyMonkey. Bij deze tabellen zijn steeds de letterlijke vragen en antwoorden geplaatst. Aangezien de respondenten verschillende routes konden volgen in de vragenlijst, is steeds het aantal reacties als ‘answered question’ vermeld. De respondenten die de vraag hebben overgeslagen, doordat zij bijvoorbeeld een andere route hebben gevolgd, worden meegenomen onder het kopje ‘skipped question’. De response wordt zowel uitgedrukt in een percentage van de respondenten (‘response percent’) in het aantal respondenten (‘response count’).

1.7 Indeling van het rapport

Dit rapport geeft in de lijn van de praktische theologische vraagstelling volgens Osmer² antwoord op de volgende vragen:

- Wat is er eigenlijk aan de hand rond de integratie en participatie van studenten en oud-studenten in de kerken? Deze vraag wordt in hoofdstuk 2 vanuit de literatuur belicht en in hoofdstuk 3 vanuit de resultaten van het onderzoek aan de hand van de eerste vier deelvragen.
- Waarom is dit aan de hand? Deze vraag wordt in hoofdstuk 4 behandeld vanuit de onderzoeksresultaten aan de hand van de laatste vijf deelvragen.
- In hoofdstuk 5 volgt de discussie over de resultaten en een confrontatie tussen de bevindingen in de literatuur en het onderzoek.
- Wat kunnen de betrokkenen doen? Op deze vraag wordt ingegaan in hoofdstuk 6 in de aanbevelingen.

² Osmer, Practical Theology, p. 11

2. Van initiatie tot participatie in een kerkelijke gemeente

2.1 Inleiding

Religie en spiritualiteit staan in onze tijd volop in de belangstelling. Wereldwijd gezien lijkt religie een belangrijkere rol te spelen dan enkele jaren terug. In Nederland neemt de kerkelijke godsdienstigheid echter nog steeds af. Het proces van ontkerkelijking zet zich onverminderd door³. De ontkerkelijking begon vanaf het midden van de 19^e eeuw en is sinds de jaren '60 van de twintigste eeuw in een stroomversnelling geraakt. Uit onderzoek blijken vooral jongere generaties zich te onttrekken aan de kerkelijke godsdienstigheid. In dit hoofdstuk wil ik vanuit de literatuur kijken wat er aan de hand is met de kerkelijke initiatie en de integratie van nieuwe generaties. Welke factoren spelen een rol bij de geloofsoverdracht van de ene op de andere generatie? Waarom lukt het ouders en kerken kennelijk minder goed om de tradities en de inhoud van het christelijke geloof door te geven? En hoe werkt dit proces bij studenten?

2.1 Lidmaatschap van de kerk

De kerkelijke betrokkenheid wordt in het onderzoek *God in Nederland* gemeten vanuit het lidmaatschap van een kerk. Het denken over lidmaatschap van de kerk is sterk verbonden met het burgerlijke verenigings- en gemeenschapsdenken, zoals dat vooral in de negentiende eeuw is gegroeid⁴. Heitink onderscheidt drie typen of gestalten van de kerk:

- a. de publieke kerk of volkskerk: de Nederlands Hervormde kerk was een typisch voorbeeld van een volkskerk. Veel mensen in de samenleving hoorden erbij, maar het godsdienstige besef van de leden was vaak beperkt.
- b. De vrije kerk, gedragen door de leden, vormt een meer besloten gemeenschap die eisen stelt aan lidmaatschap en net als een vereniging onderscheid maakt tussen leden en niet-leden.
- c. De charismatische kerk of gemeenschap, die de nadruk legt op de eigen keuze van het individu. De persoonlijke beleving staat voorop. De organisatie en ambtelijke structuur worden minder belangrijk gevonden.

Met de scheiding van kerk en staat in de negentiende eeuw groeiden kerken uit tot zelfstandige sociale verbanden. De kerk ging steeds meer lijken op een vereniging en richtte zich sterk naar binnen op de eigen leden. Sociologen noemen dit wel de verkerkelijking van het christendom⁵. De culturele revolutie van de jaren zestig van de vorige eeuw hield een radicale breuk in met deze verenigingskerk. Vooral de jongeren in een individualistische samenleving lopen niet meer warm voor dit kerktype. Het charismatische kerktype lijkt minder te lijden onder de crisis. Deze groep, overwegend evangelische en pinkstergemeenten, vindt volgens Heitink meer aansluiting bij de jeugdcultuur door bijvoorbeeld het gebruik van moderne muzikale begeleiding, de keuze van meer eigentijdse liederen en moderne communicatiemiddelen. Moderne gelovigen, die het geloof minder verstaan als blijdschap en zekerheid en meer als twijfel en aanvechting voelen zich hier echter niet bij thuis⁶.

³ Bernts, T. e.a., *God in Nederland*, Kampen: Kok, 2006, p.13

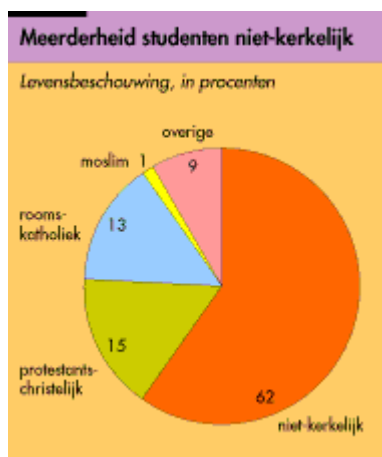
⁴ Heitink, G. *Een kerk met karakter*, Kampen: Kok, 2007, p.161

⁵ Heitink, 2007, p.163

⁶ Heitink, 2007, p.167

Bert Koetsier begon in 1986 als studentenpredikant in Zwolle. Na twintig jaar schreef hij een essay waarin hij evaluerend terugkijkt en vooruitblijkt. Hij stelt in zijn terugblik op 20 jaar studentenpastoraat dat de crisis in de kerk, vooral een crisis betreft in bepaalde geloofsvoorstellingen en gestalten van kerkelijk leven. Steeds meer mensen zijn producenten van hun eigen godsdienst geworden, en laten zich niet langer organiseren in lokale gemeenschappen⁷.

In de godsdienstsociologie zijn de laatste veertig jaren minstens twee verklaringsmodellen ontwikkeld om het proces van de ontkerkelijking en de leegloop van de kerk te kunnen verklaren⁸. De meest gangbare verklaring is de secularisatiethese: religie in het algemeen en kerken in het bijzonder zijn niet meer de enige aanbieders van zingeving voor cultuur en samenleving. Bij de secularisatiethese hoort ook de ‘functionele differentiatie’ waarbij de verschillende levensterreinen zijn losgekoppeld van elkaar. De godsdienst is ook een apart terrein en verliest steeds meer aan relevantie voor het gewone leven. Tenslotte verdwijnt zij uit de samenleving. De secularisatiethese lijkt wat betreft religie in het algemeen achterhaald te zijn, gezien de grote belangstelling voor religie en nieuwe rituelen in de samenleving. Dit wordt gestaafd door het onderzoek ‘*God in Nederland*’, wat laat zien dat de gelovigheid van de Nederlanders de afgelopen dertig jaar nauwelijks is afgenomen (van 67% in 1979 tot 62% in 2006). Dit in tegenstelling tot de kerkelijke godsdienstigheid, deze daalde van 57% in 1979 tot 39% in 2006⁹. De kerkelijkheid in de leeftijdscategorie tussen 17 en 34 jaar ligt met 31% nog lager. Uit een webonderzoek van het NRC onder 1.050 studenten in 2010, overigens geen representatieve steekproef, kwamen vergelijkbare resultaten¹⁰. In het onderstaande diagram staat de verdeling over de verschillende levensbeschouwingen. Vijftien procent van de studenten in het NRC-onderzoek heeft een protestants-christelijke levensbeschouwing.

Figuur 1: Levensbeschouwing van studenten in Nederland (bron: NRC)

Het merendeel van de respondenten uit het NRC-onderzoek participeert niet actief in een kerk of geloofsgemeenschap: slechts 17 procent gaat vaker dan twee keer per jaar naar het gebedshuis of de kerk.

Een tweede verklaring voor de ontkerkelijking vormt de moderniseringsthese van religie. Traditionele religieuze instituties zijn hun invloed kwijtgeraakt, maar ondertussen gaan voormalige kerkleden en hun tijdgenoten vrij en ongebonden op zoek naar de zin van hun

⁷ Koetsier, B., *Studentenpastoraat, terugkijken en vooruitzien* (Zwolle: VU-uitgeverij, 2006) p. 124

⁸ Roebben, B., *Godsdienstpiedagogiek van de hoop* (Leuven: Acco, 2007), p. 182

⁹ Berts, e.a., *God in Nederland, 1996-2006* (Kampen: Ten Have, 2007), p. 14

¹⁰ Dormans, S. (2010), *Een wereld van grote verschillen*, <http://retro.nrc.nl/W2/Lab/Profiel/Studenten/enquete.html>

bestaan¹¹. Individualisering en pluralisering zijn hierbij het sleutelwoorden. Op de religieuze markt zijn tal van zingevingsopties beschikbaar, die naar eigen inzicht gecombineerd kunnen worden. Dit sluit aan bij de praktijkervaring van studentenpastor Koetsier. De Kock noemt in dit kader de ‘rational choice theory’ die ervan uitgaat dat mensen in verschillende tijdperken even religieus zijn en voor hun individuele keuzes zoeken naar meer ‘beleving’. Om als religie op individueel niveau voort te kunnen bestaan moet zij emotioneel onderbouwd worden¹².

Samenvattend is de kerk voor tweederde van de gelovige Nederlanders nog wel in beeld, maar eenderde zoekt de invulling van zijn of haar godsdienst buiten de kerk. Dit gegeven sluit aan bij de resultaten van het onderzoek door bureau Motivaction, in opdracht van de afdeling Missionair werk & Kerkgroei van de Protestantse Kerk. Motivaction deelt de Nederlandse samenleving in acht mentality-milieus in. De Protestantse Kerk bereikt met haar huidige communicatie twee van de acht mentality-milieus: de traditionele burgerij (16% van de bevolking) en de postmaterialisten (10% van de bevolking)¹³.

Het voorliggende onderzoek richt zich op de godsdienstigheid en kerkelijke betrokkenheid van studenten en oud-studenten. Hierbij speelt het criterium van het lidmaatschap een belangrijke rol. We onderscheiden drie fasen in het lidmaatschap, zie onderstaande tabel:

Fase 1 ‘Initiatie’	Fase 2 ‘Integratie’	Fase 3 ‘Participatie’
Van kind tot student	Zoekende student	Van studie naar werk/kerk
Geen lid kerk/gemeente	Geen lid kerk/gemeente	Geen lid kerk/gemeente
Passief lid	Passief lid	Passief lid
Actief lid	Actief lid	Actief lid

In elke fase kan een wijziging plaats vinden in de kerkelijke betrokkenheid en mate van godsdienstigheid van de student. De verschillende fasen worden hierna nader toegelicht. Ik heb de fasen genoemd naar drie factoren zoals beschreven door Heitink:

- *initiatie*: de inwijding van kinderen en jongeren in het leven van de gemeente.
- *integratie*: in een pluriforme kerk bestaan verschillende interpretaties over de invulling van het geloof en het christen-zijn. Ook de student moet hierin een weg zien te vinden en het geloof kunnen integreren in zijn of haar leven.
- *participatie*: na de studie volgt in meer of mindere mate participatie in de kerkelijke gemeente.

Het onderzoek is gericht op de invloedsfactoren bij de initiatie, integratie en participatie van studenten en oud-studenten in de kerkelijke gemeente. Daarbij is bovenstaande volgorde niet altijd bepalend, maar blijkt er wel degelijk een lijn te trekken van het geloof en de kerkelijke betrokkenheid van de ouders naar de participatie van de oud-student.

2.2 Religieuze opvoeding: initiatie en identiteitsontwikkeling

In de eerste fase ‘van kind tot student’ is vooral de invloed van ouders bepalend. Daarnaast spelen de kerkelijke gemeente, kerkelijk jeugdwerk en de school een rol bij de

¹¹ Roebben, B, 2007, p. 182

¹² Kock, A. de, Religieuze identiteitsontwikkeling en vorming van christenjongeren in een moderne context (UU-scriptie 2008), p. 35

¹³ Motivaction, 2010, www.pkn.nl/missionair

religieuze vorming van kinderen. Dit hele proces van socialisatie lijkt de laatste decennia in grote delen van de Protestantse Kerk te haperen. De Kock constateert een duidelijke afname van het denken in transmissie van geloofsinhoud, tradities en opvattingen. De deductieve wijze van religieuze vorming is in de huidige individualistische maatschappij, waarin grote waarde wordt gehecht aan autonomie, minder vanzelfsprekend. Religieuze vorming als ‘noodzakelijk conservatisme’ gericht op inwijding in een religieuze traditie noemt hij een vorm van socialisatie die veraf staat van moderne benaderingen van religie¹⁴.

De christelijke gemeente was traditioneel een leergemeenschap waarbinnen de weg van de navolging werd geoefend. Heitink noemt dit proces de initiatie of inwijding van de jonggelovigen via de opvoeding, het onderricht en het meedoen aan rituelen¹⁵. Via de initiatie wordt de traditie doorgegeven van de ene generatie op de andere. Deze vorm van socialisatie sluit niet meer aan bij de maatschappelijke trends van individualisering en subjectivering van het geloof en het expressieve en reflexieve zelf¹⁶. In de godsdienstige opvoeding was vaak sprake van eenrichtingsverkeer (het staat in de Bijbel, dus...). Tegenwoordig staan geloofsinhoud en traditie veel meer ter discussie. Er is meer ruimte om een eigen standpunt in te nemen, vanuit de eigen beleving. Jongeren krijgen, meer dan vroeger, de ruimte om eigen keuzes te maken ten aanzien van het geloof en de traditie. Van de weeromstuit lijkt er tegenwoordig soms bij ouders en in kerken angst te bestaan om jongeren teveel met het geloof lastig te vallen. Het gevolg is dat jongeren vanaf een jaar of twaalf kerkelijk uit beeld verdwijnen. Soms worden er nog wel pogingen gedaan hen te bereiken met gerichte activiteiten, maar lukt dat om de een of andere reden niet meer. Het orthodoxe deel van de kerk, lijkt er beter in te slagen de eigen cultuur vorm te geven en jongeren bij de kerk te houden¹⁷. Dat is niet in de laatste plaats te danken aan de godsdienstige opvoeding en vorming binnen het gezin, waarbij ouders als identificatiefiguren fungeren.

2.2.1 De vervreemding begint bij de ouders

De vervreemding tussen kerk en jongeren is niet van vandaag of gisteren. Het doorgeven van de traditie en de inhoud van het geloof hapert al tientallen jaren. Jongeren kenden de woorden nog wel, maar hadden er steeds minder een gevoel bij, net als hun ouders. Van der Ploeg constateert al in 1985 dat kerkverlating onder gereformeerde jongeren verband houdt met de onverschilligheid en het gebrek aan betekenis, die bij hun ouders zichtbaar was¹⁸. Ondanks de gebruikelijke godsdienstige praktijken leefden kerk en godsdienst niet of nauwelijks in deze gezinnen. De kerkverlating is dan de formele bezegeling van een kerkelijke godsdienstigheid zonder inhoud en relevantie voor het dagelijkse leven.

In aansluiting hierop doen Benjamins en Van der Ploeg in 1988 een onderzoek naar geloofsoverdracht van ouders naar kinderen in de Gereformeerde kerken in Drenthe. Zij onderzochten 20 gezinnen, waarvan de ouders kerkelijk meelevend en actief waren, in de veronderstelling dat het voortbestaan van de kerk afhangt van de overdracht in dergelijke gezinnen. Het bleek dat de godsdienstigheid en kerkelijkheid van kinderen niet

¹⁴ Kock, A. de, 2008, p. 61

¹⁵ Heitink, 2007, p.79

¹⁶ Kock, A. de, p. 61

¹⁷ Heitink, 2007, p.77

¹⁸ Van der Ploeg, Het lege testament, 1985

samenvielen met die van hun ouders, maar wel in het verlengde ervan liggen. De invloed van veel ouders was beperkt tot gewoontevorming, omdat zij zelf ook weinig of geen betekenis konden geven aan hun godsdienst. Positief voor de kerk in dit onderzoek was, dat 'slechts' eenderde van de kinderen zich bleek af te wenden van de kerk. Dit waren voornamelijk kinderen van ouders, die zelf niet in staat waren betekenis te geven aan de eigen godsdienst. Hun godsdienst bleek vooral te berusten op de gewoonte van huis uit.

2.2.2 Geloofsoverdracht in de kerk

De geloofsoverdracht is een afspiegeling van de culturele ontwikkeling. Als in de cultuur bepaalde ontwikkelingen gaande zijn, zullen die vroeg of laat worden overgenomen in de kerk. Zo heeft de maatschappelijke emancipatie van de vrouw, ook gevolgen gekregen voor de plaats van vrouwen in de kerkelijke gemeenten. Wat betreft de geloofsoverdracht speelt het gezagsverlies van ouders en kerkelijke instanties een rol. Bovenstaand onderzoek in Drenthe laat zien dat kinderen, die opgroeiden in de periode voor 1970, nog haast vanzelf in de sporen van hun ouders gingen. Daarbij was het geleerde in de kerk vaak meer iets was van het hoofd dan van het hart. Bij de volgende generatie is de kerkelijke betrokkenheid omdat het 'nou eenmaal zo hoort', niet meer aan de orde. Zonder inhoud en relevantie haken jongeren af.

Om het geloof toch dichterbij de belevingswereld van kinderen en jongeren te brengen zijn in veel kerken grote aanpassingen gedaan om de traditie toegankelijker te maken. Zo is er de nevendienst gekomen, zodat kinderen het bijbelverhaal in eenvoudiger bewoordingen te horen kregen. Soms kregen kinderen toegang tot het avondmaal, of zijn er speciale jongerendiensten gekomen met muziekband en populaire liederen. Al deze aanpassingen hebben er vaak niet toe geleid dat kinderen en jongeren een hechtere band kregen met kerk en geloof¹⁹.

Tegenover de aftakeling van de traditionele geloofsoverdracht door de kerk zien de godsdienstpedagogen wel degelijk een rol weggelegd voor de kerk als vormend instituut. De Kock ziet het als uitdaging voor de kerk om aan te sluiten op de individueel en emotioneel onderbouwde en beleefde religie²⁰. De kerk kan faciliteren bij het maken van eigen individuele keuzes en zoekt daarbij aansluiting bij de individuele leefstijlen van jongeren. Roebben vraagt zich af waarom zelfbewuste jonge mensen tijdens hun zingevingarbeid steeds weer naar de zijlijn kijken, waar zich religies en religieuze instituties ophouden? Hij noemt twee mogelijke redenen: zij zijn op zoek naar bouwstenen voor hun individuele zingevingproject en naar onvoorwaardelijke steun wanneer dit project hen dreigt te overvragen²¹. Jongeren in onze maatschappij worden vaak overvraagd in het realiseren van hun eigen zingeving en identiteitsvorming. Tegelijk worden zij teveel aan zichzelf overgeleverd. De kerk kan een vorm van onvoorwaardelijke verbondenheid en gemeenschapservaring bieden, die de teleurstelling en de beslommingen van de dagelijkse realiteit overstijgen.

De Kock signaleert vanuit de literatuur twee probleemgebieden of uitdagingen die onderkend moeten worden bij de (religieuze) identiteitsontwikkeling van christenjongeren

¹⁹ Heitink, 2007, p 98

²⁰ De Kock, 2008, p. 35

²¹ Roebben, 2007, p. 50

en de wijze waarop deze identiteitsontwikkeling kan worden ondersteund en beïnvloed door vormende instituties om hen heen:

- een gebrek aan geborgenheid op sociaal niveau: het sociale weefsel, waarin mensen op min of meer natuurlijke wijze hun plaats innemen, staat onder druk.
- een tekort aan zingeving op individueel niveau; waar gaat het eigenlijk om in mijn leven?

2.2.3 Identiteitsontwikkeling en religieuze identiteitsontwikkeling

Naast de ontwikkelingen in de maatschappelijke en kerkelijke context, die de traditionele geloofsoverdracht minder vanzelfsprekend maken, is er ook de identiteitsontwikkeling bij het kind zelf. De manier waarop een kind een eigen zelfstandige plaats inneemt ten opzichte van het gezin hangt uiteraard ook weer samen met de omliggende cultuur, tenzij het gezin zich buiten de maatschappelijke cultuur plaatst. Ook dat is een benadering die in kerkelijk Nederland nog steeds volop aanhang vindt, getuige het onderstaande citaat uit de intreerede van de nieuwe preses van het CSFR-dispuut in Rotterdam op 12 januari 2010.

‘Uit de wereld, in de zuil’ is de leus van reformatorische christenen vandaag de dag. Deze leus verschilt echter wezenlijk van onze roeping: ‘in de wereld, niet van de wereld’. Het besef dat je dienstbaar en solidair met de wereld moet zijn, omdat zij Gods wereld is, mis ik in de discussie over de reformatorische zuil en de positie van orthodoxe christenen in onze samenleving. De wijze waarop veel reformatorische opinieleiders spreken over de plaats en toekomst van orthodoxe christenen in onze maatschappij vind ik eenzijdig. Men spreekt alsof het buiten de reformatorische zuil één en al gevaar is. Een zeer antithetische houding tegenover de samenleving kenmerkt de zuil; alles wat van buiten komt en de zuil mogelijk kan beïnvloeden wordt met argwaan, zo niet met vijandigheid, bekeken. Waar de zuil in contact komt met de wereld, heeft ze een aantal wachters staan, die waarschuwend, oordelend en verdedigend optreden. Hoewel er ook kritische stemmen zijn over de zuil en de gerichtheid naar binnen, blijkt van een fundamentele heroriëntatie nog geen sprake (Robert van Putten, preses CSFR Rotterdam)²².

De adolescentie is een belangrijke periode in de ontwikkeling van een eigen (religieuze) identiteit. Bij de identiteitsontwikkeling gaat het globaal om twee processen, namelijk van commitments maken en exploreren²³. Erikson heeft in zijn theorie de hele levensloop in acht levensfasen verdeeld met elk een typisch kernconflict en identiteitsconflict. Centraal staat de vijfde levensfase van de adolescentie waarin de identiteit van een persoon voor het belangrijkste gedeelte wordt gevormd. De adolescentie begint met de puberteit en eindigt bij het bereiken van de volwassen leeftijd: in onze maatschappij als je 18 jaar wordt. Leeftijd is echter geen waterdicht criterium, het gaat uiteindelijk om het maken van zelfstandige keuzes. In onze complexe samenleving vraagt dit proces meer tijd. Zeker voor jongeren met een hogere opleiding lijkt dit proces langer te duren dan vroeger²⁴. Dit is herkenbaar voor studenten: je kunt als student, nog ongehinderd door allerlei volwassen verantwoordelijkheden, betrekkelijk zorgeloos experimenteren en op zoek zijn naar ingrediënten voor je eigen identiteit en godsdienstige ontwikkeling.

In de identiteitsontwikkeling spelen veel meer actoren een rol dan alleen gezin, school en kerk. In onze maatschappij is de rol van leeftijdgenoten, de massamedia, het internet, maar ook sociale media groter dan ooit. Op verschillende gebieden is de beïnvloeding van adolescenten door leeftijdgenoten in empirisch onderzoek aangetoond. Met name op het gebied van de seksualiteit en het gebruik van alcohol en drugs blijken jongeren zich aan te passen aan het gedrag en de normen van hun leeftijdsgenoten²⁵. Wat betreft de aanpassing aan de (religieuze) waarden en gewoonten van leeftijdgenoten is de beïnvloeding minder

²² Putten, R. van, ‘Andere samenleving, andere christenen’, Nederlands Dagblad, 15 januari 2010

²³ De Kock, 2006, p. 25

²⁴ De Wit, J., Psychologie van de adolescentie (Baarn: HB uitgevers, 2002) p. 197

²⁵ De Wit, 2002, p. 127

sterk, en bestaan er grote verschillen. Het conformisme is afhankelijk van de sekse, de sociale achtergronden en de relatie met de ouders. Vaak wordt uitgegaan van een conflicthypothese, waarbij de verwachtingen van ouders en leeftijdgenoten per definitie tegengesteld zouden zijn. Dit blijkt in de praktijk mee te vallen. Aannemelijker is de terreinhypothese die stelt dat ouders en leeftijdgenoten op afzonderlijke terreinen invloed uitoefenen op de keuzes en het gedrag van de adolescent. Daarbij luisteren adolescenten wel degelijk naar hun ouders, vooral als het gaat om keuzes die invloed hebben op de lange termijn. In het experimenteren met sociale rollen is erkenning en herkenning van belang. Als jongeren opgroeien in een ‘warm nest’, zullen zij zich meer gelegen laten liggen aan de adviezen van hun ouders.

De Kock beschrijft twee indicatoren die typerend zijn voor de (religieuze) identiteitsontwikkeling van christenjongeren. In de eerste plaats is de jeugdcultuur in de 21ste eeuw veel minder dan vroeger verbonden met gemeenschappen zoals het gezin, de buurt of een kerkgenootschap. In plaats van de gemeenschap dicteren nu de markt en de media de cultuur, waarbij wordt ingespeeld op de vervulling van persoonlijke behoeften van jongeren. Meer dan vroeger is de jeugdcultuur gecentreerd op de kernwaarde “consumptie” en gericht op de eigen “behoeftevervulling”. Deze ontwikkeling wordt geïllustreerd door onderstaande waarneming bij de populaire muziektender MTV.

Bij MTV zetten ze alles in het werk om precies te weten wat jongeren beweegt en waar ze mee bezig zijn. Alle MTV-medewerkers weten, op straffe van ontslag, wat de laatste modewoorden en modetrends zijn, naar welke muziek jongeren luisteren en waar ze over praten, msn-en en twitteren met hun Facebook-vrienden. Zo weten ze de jongeren massaal aan zich te binden. Met als doel? Hoge kijkcijfers die hoge inkomsten van adverteerders opleveren (uit: ECM-info, april 2011).

Als tweede indicator noemt De Kock de veranderingen in geloofsopvattingen en geloofsbelevingen door jongeren. De geloofsbeleving van jongeren is a-dogmatisch en functionalistisch geworden. Dit heeft tot gevolg dat jongeren (maar ook ouderen) zich veel losser verbonden voelen met de geloofstraditie van het gezin en de kerk waarin ze grootgebracht zijn²⁶. In een moderne context wordt je identiteit niet meer zo zeer gevormd wordt door een verbintenis met het goddelijke of met gemeenschappen, maar zul je zelf je eigen identiteit moeten ontwikkelen²⁷. Daarbij moet je vooral ‘jezelf zijn’, of ‘worden wie je wilt zijn’, of ‘doen waar je je goed bij voelt’. De geschetste cultuur leidt er ook toe dat de kerk, het gezin en de school meer consumptief, d.i. naar eigen believen, worden aangewend door christenjongeren.

In de adolescentiefase overziet de adolescent zijn leven en moet bepalen wie hij in de toekomst wil zijn. Dat vraagt om keuzen en beslissingen ten aanzien van beroep, relaties, seksualiteit en politiek. In de theorie van Erikson bepalen de eerste vier fasen voor een groot deel de wijze waarop de adolescent zich gaat ontwikkelen. Meeus concludeert dat dit empirisch onhoudbaar is gebleken en tevens dat de ontwikkeling die plaatsvindt in de vijfde fase vooral zijn beslag krijgt in de late adolescentie, d.i. 18-21 jaar²⁸. Marcia heeft een model ontwikkeld waarin adolescenten komen tot een fase van ‘identity achievement’. Na een crisisperiode committeert een adolescent zich aan een beroep en/of een ideologie. Tegenover deze status staat de ‘identity diffusion’ status. Dit is een status waarin iemand onverschillig is ten aanzien van de keuzegebieden, of de

²⁶ De Kock, 2008, p. 24

²⁷ De Kock, 2008, p. 16

²⁸ Kock, de A., 2006, p. 25

keuzemogelijkheden. Tussen deze twee statussen zijn weer tussenvormen te onderscheiden, namelijk de ‘moratorium’ status en de ‘foreclosure’ status. Zie tabel 2.1.

Tabel 2.1: Het identiteitsstatussenmodel van Marcia*.

	Identity diffusion	Foreclosure	Moratorium	Identity Achievement
<i>Crisis</i>	Wel of niet	Nee	In crisis	Ja, voorbij
<i>Keuze</i>	Niet	Ja	Onduidelijk	Ja

*) Deze tabel is overgenomen uit De Kock (2006, p.26)²⁹

Meeus bekritiseert dit model en stelt dat ‘identity achievement’ niet als eindstadium van identiteitsontwikkeling hoeft te worden gezien, omdat ook een goed beredeneerde keuze op een bepaald moment haar waarde kan verliezen. Om deze reden noemt hij de term ‘exploratie’ meer adequaat dan de term ‘crisis’ ter definiëring van een identiteitsstatus. De term crisis wijst teveel op het productkarakter van de identiteitsontwikkeling, want: na de crisis zou een stabiele identiteit geproduceerd zijn. Exploratie daarentegen is een procesterm die recht doet aan het voortdurend verkennen van de omgeving en het steeds opnieuw vinden van een (zelfde of andere) identiteit³⁰.

Samenvattend biedt de theorie rond (religieuze) identiteitsontwikkeling inzicht in het ingewikkelde proces waarin jongeren zich bevinden. Het biedt wellicht ook mogelijkheden het keuzegedrag van studenten en oud-studenten te verklaren in hun godsdienstige ontwikkeling en kerkelijke participatie.

2.3 De zoektocht van studenten

De tweede fase in ons onderzoek speelt zich af in de studententijd. Een turbulente fase in het leven van jongvolwassenen. In de zoektocht van de student komt een proces van integratie op gang, waarbij studenten op zoek zijn naar de inhoud en relevantie van het geloof voor hun eigen leven. Een fase waarin zij op zoek zijn naar een eigen identiteit, en zich vaak willen losmaken van de opvattingen en gewoonten van hun ouders. Voor studenten uit een orthodox christelijk milieu is dit vaak de eerste echte confrontatie met de seculiere wereld. Voor deze groep kan dit een reden zijn om lid te worden van een christelijke studentenvereniging.

In Nederland zijn ongeveer 6.000 studenten aangesloten bij een christelijke vereniging: 3.000 studenten bij de Navigators (NSV) en 3.000 bij één van de 40 verenigingen die zijn aangesloten bij IFES-Nederland. Een andere groep studenten zoekt aansluiting bij het Studentenpastoraat. In een rapport van het KASKI worden ca. 5.600 deelnemers genoemd voor de verschillende activiteiten van het Studentenpastoraat. Uit hetzelfde rapport blijkt verder dat 27% van alle deelnemers aan de vieringen van het Studentenpastoraat student is; omgerekend zijn dat ongeveer 300 studenten. Het Studentenpastoraat en de christelijke verenigingen bereiken samen ca. 10.000 studenten, nog geen 2% van de totale studentenpopulatie³¹.

²⁹ Kock, de A., 2006, p. 26

³⁰ Kock, de A., 2006, p. 27

³¹ Dijk, G.G. van, ‘Eerder uit dan in beeld’, *De waarheidsvriend* (2009), p. 13

2.3.1 Als leden van de christelijke verenigingen

De student die kiest voor een christelijke studentenvereniging heeft vaak al een heel proces van religieuze socialisatie achter de rug. Hij of zij is nog in sterke mate betrokken op de kerk, of is juist bezig de spirituele behoefte te ontwikkelen. Vanuit het traditionele patroon, dat vooral in het orthodoxe deel van christelijk Nederland zichtbaar wordt, maken de eerstejaars studenten veelal een keuze voor een christelijke studentenvereniging. De missie van de verenigingen aangesloten bij IFES-Nederland is ‘dat elke Nederlandse student kennismaakt met de blijde boodschap van het Evangelie en dat zij als christenstudent en afgestudeerde Jezus navolgen in de maatschappij waarin zij leven’³². Uit eerder onderzoek blijkt dat een deel van deze studenten nog geen keuze heeft gemaakt om deel uit te maken van een kerk of gemeente. Een aanzienlijk deel van de leden van deze verenigingen blijkt gaandeweg hun studie af te haken³³. Bekend voorbeeld is Franca Treur, oud-lid van het CSFR-dispuut te Leiden, die de bestseller ‘Dorsvloer vol Confetti’ schreef naar aanleiding van haar afscheid van de gereformeerde zuil.

Het boek ‘Tussen hoofd en hart’ beschrijft o.a. de resultaten van een onderzoek onder ruim 700 leden van CSFR en VGS (Vrijgemaakt gereformeerde studenten). De PKN is met 42% het grootste kerkgenootschap onder CSFR-leden, gevolgd door Ger.Gem. (34%). Bij de CSFR is 52% belijdend kerklid. De meerderheid van deze leden staat positief in het geloof. Ruim 86% vindt het fijn om naar de kerk te gaan en heeft de kerkbezoeken nodig voor zijn of haar geloof³⁴. Studenten geven aan dat zij bewust kiezen voor een kerk die bij hen past. Dit is in de eerste plaats opmerkelijk, aangezien deze groep veelal een traditionele opvoeding heeft genoten met een stevige gezagsverhouding. In de tweede plaats bevestigt dit de trend van de gevestigde wijkkerken (met hun geografische bereik) tot de ‘keuzekerken’ en in feite ‘aanbieders’ van religie. Ondanks de bewuste keuze door de studenten voor een bepaalde kerk of gemeente, ervaart 44% van de respondenten in het onderzoek ‘Tussen hoofd en hart’ de preken als niet relevant: wat de kerk biedt is niet in overeenstemming met de echte wereld³⁵.

Behalve de inhoud van de kerkdiensten, speelt de geloofsgemeenschap een belangrijke rol. Daarbij is met name de ontmoeting met leeftijdgenoten van belang. Voor adolescenten vormen de leeftijdgenoten een belangrijk referentiekader voor het vormen van opvattingen en gedragingen³⁶. Jongeren zijn op zoek naar identificatiefiguren en willen zich spiegelen in zijn of haar waarden en opvattingen. Voor leden van studentenverenigingen kunnen ouderejaars studenten deze rol vervullen. De vraag is of de kerk wel zo in beeld is bij de studenten in deze fase. Levert de kerk voldoende identificatiefiguren en/of leeftijdgenoten waarin de studenten zich kunnen spiegelen? Onderstaand citaat van een student geeft een indruk.

“De kerk is naar mijn idee voor de meeste studenten niet zo erg in beeld. Daar staat tegenover dat de vereniging fungeert als vervanging voor de kerk. Natuurlijk: als je op zondag hier bent, gaan de meesten ook wel naar een kerk, maar dat is meer zoiets als de snackbar, waar je zonder persoonlijk contact iets te eten haalt, terwijl de vereniging de gezamenlijke maaltijd is, met niet alleen lekker eten, maar ook de ontmoeting met elkaar”..”Ik ben er niet bang voor dat je straks, als je afgestudeerd bent, de weg naar de kerk niet weer zou weten te vinden. Ik denk wel dat het goed is om er af en toe even over na te denken en ook wel samen

³² <http://www.ifes.nl>

³³ Blijkt uit intern onderzoek CSFR

³⁴ Kruizinga, Tussen hoofd en hart (Barneveld: Vuurbaak, 2008) p. 15

³⁵ Kruizinga, 2008, p. 16

³⁶ De Wit, 2002, p. 118

over te praten, hoe je dat gaat doen: als je ergens gesettled bent, je plaats innemen in een plaatselijke kerk; waar je ongetwijfeld dingen zult missen die je nu op de vereniging wél vindt; het is wel goed om dat in beeld te hebben... Overigens is dat niks bijzonders: een kerk is nu eenmaal altijd een plek waar je ontvangt én geeft, en tegen die tijd heb je als het goed is ook het nodige te geven; dat mag je dan gaan inbrengen"... "Maar wat blijft er dan over voor de kerk? De kerk moet beschikbaar zijn om een eindje met je mee op te lopen. En 'de kerk', dat is dan niet het instituut, maar dat is: een dominee, of eventueel een studentenouderling. Het doel is dan niet om mensen een plek te geven in het geheel van de gemeente, maar samen op een goeie manier door een belangrijke fase van je leven heen komen; op zó'n manier dat je verder kunt, het leven in, als een stevig en overtuigd kind van God, bereid en in staat om verantwoordelijkheid te dragen voor een stukje van het wereldwijde lichaam van Christus"

(uit: 'Student en kerk', een artikel van een lid van de RSK in Enschede).

2.3.2 Als deelnemers van het studentenpastoraat

Het studentenpastoraat kent andere doelgroepen, met een grotere diversiteit in geloofsbeleving en spiritualiteit, dan de christelijke verenigingen. Het Studentenpastoraat is actief in 19 steden. Een twintigtal pastores is verbonden aan de Protestantse Kerk in Nederland. De studentenpastor Froukien Smit beschrijft treffend de categorieën studenten die zij aantreft in haar pastorale praktijk in Nijmegen³⁷:

A. kerkelijk betrokken studenten. Het gaat om min of meer actieve gelovigen, afkomstig uit de breedte van de kerk. Meestal vormt dit niet meer de grootste groep deelnemers binnen het studentenpastoraat. Kenmerkend voor deze studenten is de spanning die zij voelen tussen hun christelijke achtergrond en het seculiere academische milieu. Vaak zijn ze op zoek naar de betekenis van het/hun geloof. Tegelijk ervaren ze het christelijke geloof, en in mindere mate de kerk, als bron van inspiratie. In het studentenpastoraat worden deze studenten begeleid om op een positieve manier hun geloof te beleven. Dat gebeurt concreet door gespreksgroepen, individuele gesprekken, lezingen, vieringen, abdijweekenden, reizen en maatschappelijke activiteiten. Een aantal van deze studenten stroomt na hun studie door naar de 'reguliere' kerken, en komen nogal eens op leidinggevende posities terecht.

B. studenten die 'geïnteresseerd' zijn in spiritualiteit. Een groot aantal studenten is geïnteresseerd in vragen op het gebied van spiritualiteit en zingeving. Zij zijn vaak niet op zoek naar 'het' christelijk geloof of 'de' kerk als zodanig. Voor hun spiritualiteit putten ze uit vele bronnen. In de meeste plaatsen is dit de grootste groep deelnemers in het studentenpastoraat. In een omgeving waarin weinig over geloof en zingevingvragen wordt gesproken, biedt het studentenpastoraat een gelegenheid om hierover in gesprek te gaan. De pastores zien het als een uitdagende taak om 'nieuwe taal' te vinden om met deze studenten in gesprek te raken over geloof en inspiratie. Een grote moeilijkheid is het bereiken van deze doelgroep. Vaak wordt gedacht dat het studentenpastoraat alleen bedoeld is voor kerkelijk betrokken studenten of studenten met (geloofs-)problemen.

C. 'niet-gelovige' studenten: een groep studenten die o.a. wordt benaderd door middel van activiteiten zoals maaltijden of lezingen over thema's die niet religieus, maar politiek, ethisch of filosofisch van aard zijn. De pastores merken dat het belangrijk is om te laten zien dat het pastoraat alle studenten iets te bieden heeft. Dit vraagt om een actieve benadering en de studenten op te zoeken waar zij zijn.

³⁷ Smit, F. (2006), Student en spiritualiteit, www.studentenpastoraat-nederland.nl/froukiensmit.doc

D. orthodoxe en evangelische christelijke studenten. Dit is een kleine, actieve groep, voornamelijk georganiseerd in christelijke studentenverenigingen. Enkelen van deze studenten nemen ook deel aan activiteiten van het studentenpastoraat, maar velen vinden het studentenpastoraat te liberaal.

E. moslim- en andersgelovige studenten. Aan de universiteiten en hogescholen studeren steeds meer moslims, maar ook studenten van andere godsdiensten. Net als een aantal christelijke studenten voelen zij zich vaak 'vreemdelingen' in de seculiere academische omgeving. Sommige moslims voelen zich ongemakkelijk bij de negatieve houding ten opzichte van de islam in de samenleving. In verschillende plaatsen organiseert het studentenpastoraat samen met deze studenten activiteiten zoals maaltijden, debatten en dialoogavonden.

F. buitenlandse studenten. Universiteiten en hogescholen trekken steeds meer buitenlandse studenten aan. Wat betreft geloof en spiritualiteit vallen deze studenten in alle genoemde 'categorieën'. Vanuit studentenpastoraten worden op veel plaatsen Engelse kerkdiensten en ontmoetings- en verdiepingsactiviteiten georganiseerd.

Samenvattend ziet het studentenpastoraat het als haar taak om 'er te zijn' voor het brede scala aan studenten. Om dat goed te doen is het studentenpastoraat voortdurend in beweging en op zoek naar contact met studenten. Door naar studenten te luisteren, met hen samen te werken, netwerken op te bouwen, de eigen theologie en werkwijze te doordenken en waar nodig bij te stellen, levert het studentenpastoraat een bijdrage aan de spirituele ontwikkeling van jonge mensen³⁸.

2.3.3 In de studentenkerk

Met name in de grotere steden zoals Utrecht, Amsterdam en Groningen zien we de ontwikkeling van studentenkerken. Vaak zijn deze studentenkerken ontstaan vanuit het studentenpastoraat. Vele oud-studenten blijven de diensten bezoeken, soms ook als zij elders zijn gaan wonen.

Een ander voorbeeld van een studentenkerk is de Utrechtse Jacobijkerk, die ongeveer 800 meelevende leden telt waarvan zo'n 60% tussen de 25 en 35 jaar³⁹. De Jacobijkerk heeft zich ontwikkeld van een gewone wijkgemeente tot een studentenkerk. In de diensten ligt de gemiddelde leeftijd nog lager, omdat er dan ook veel studenten komen die niet staan ingeschreven. Op zondagmorgen wordt de dienst door 500 tot 600 mensen bezocht. De Jacobijkerk werkt bewust aan structuren om de integratie van studenten in de gemeente te bevorderen. Zo zitten er ruim 200, vooral ouderejaars studenten, op een Bijbelkring.

In Utrecht is binnen de Protestantse gemeente, ook de Nieuwe Kerk een voorbeeld van een wijkgemeente die overwegend door studenten en oud-studenten wordt bezocht.

In Wageningen heeft de Nederlands Gereformeerde kerk een grote aantrekkingskracht op studenten en oud-studenten.

³⁸ Smit, F. 2006

³⁹ Tussen hoofd en hart, 2008, p. 107

2.4 Participatie in een kerkelijke gemeente

Na de studie volgt voor de kerkelijk betrokken student, vaak als resultante van de zoektocht tijdens de studietijd, een keuze voor een kerkelijke gemeente. Dit is de derde fase van het onderzoek. In hun studententijd zijn veel studenten op zoek geweest naar de betekenis van hun geloof, ook voor het gewone leven. Ze zijn in meer of mindere met leeftijdgenoten en vrienden opgetrokken. Mogelijk hebben ze zich aangepast aan de normen en de gewoonten van de groep. De vraag is in hoeverre zij nog:

- a. gelovig zijn na de studie
- b. de kerk nodig hebben in de beleving van hun geloof?

Als beide vragen positief zijn beantwoord, zijn we benieuwd voor welke kerk of gemeente wordt gekozen. Waar letten oud-studenten op bij deze keuze? In dit onderzoek hebben we voor dit keuzeproces, maar ook voor het meten van de tevredenheid met de gemaakte keuze, een onderscheid gemaakt in drie criteria:

- De inhoud van de kerkdienst
- de geloofsgemeenschap
- de kerkelijke structuur

De oud-student zoekt aansluiting (integratie) bij de kerk als geloofsgemeenschap. Tijdens de studietijd is een bepaalde identiteit gevormd, maar in hoeverre hoort de kerk bij deze identiteit? Dat is de vraagkant: de persoonlijke behoefte aan verdieping en geloofsgemeenschap bij de oud-student. De aanbodkant ligt bij de kerk: wat heeft de kerk te bieden aan inhoud, gemeenschap en vormgeving? In hoeverre slaagt de kerk erin ruimte te bieden aan mensen met een diversiteit aan geloofsbelevingen en visies op het functioneren van de kerk?

Tenslotte kan de mate van participatie variëren van een lidmaatschap op papier tot zeer regelmatige kerkganger.

Op een symposium (ICS/IFES, 2003) bleek dat veel studenten op zoek zijn naar een gemeente. In een seminar over 'afstuderen en de kerk' waren er veel vragen over of de overstap naar een ander kerkgenootschap goed is en hoe je je draai kunt vinden in een nieuwe gemeente. Visser: "in de studietijd neemt de vereniging vaak een belangrijker positie in dan de kerk. Dat maakt de overstap naar een 'regulier kerkelijk meeleven' na het afstuderen lastiger. Het niet landen is niet alleen te wijten aan de zwever, maar ook aan de landingsbaan, de kerken en gemeenten. Zij moeten zich ook afvragen wat er soms fout gaat. Kerken zouden blij moeten zijn met dat stukje van het lichaam, ook al lijken het soms misschien wat lastige stukjes. 'Ze' zijn zo vaak zo kritisch, willen veel veranderen en dan ook zo snel. Maar kerken kunnen ook juist profiteren van de kennis van studenten, van hun ervaring met bijvoorbeeld kringwerk, van hun contacten met leden van andere kerken. Aan de andere kant moeten ook studenten en afgestudeerden zich aanpassen. In een kerk gaan dingen nu eenmaal anders dan in een studentenvereniging, vaak wat langzamer en bedachtzamer".

2.4.1 Inhoud van de kerkdienst

De inhoud van de kerkdienst kan duiden op allerlei onderdelen van de dienst. In de protestantse kerkdienst staat veelal de preek centraal. In delen van de kerk is er relatief veel aandacht voor de viering van de liturgie, en is de liturgie ook wat uitbundiger dan in de orthodoxe hoek. In ons onderzoek richten we ons op de kerkdienst als geheel: is deze inspirerend en noodzakelijk voor de geloofsbeleving van het individu? Verder aandacht voor de preek: zijn deze relevant voor het leven in de hedendaagse maatschappij en voor de geloofsbeleving van de respondent. Tenslotte wordt er gevraagd naar de tevredenheid over de liturgie en de inbreng van de gemeenteleden in de dienst.

In het onderzoek ‘*God in Nederland*’ waarom mensen kerkelijke bijeenkomsten bezoeken. Opvallend hierbij is dat de 87% van de PKN-leden de verkondiging (heel) belangrijk noemt. Daarna volgt de liturgie (76%), de beleving van het heilige (76%) en de ontmoeting met andere mensen (69%)⁴⁰.

De meerderheid van de PKN-leden oordeelt goed tot zeer goed over de kerkdiensten; 29% geeft een voldoende en 12% matig of slecht. Buitenkerkelijken oordelen veel negatiever over de kerkdiensten: 28% geeft een (zeer) goed en 32% oordeelt met matig of slecht⁴¹. Het opleidingsniveau speelt een belangrijke rol bij de beoordeling van de kerkdiensten. Hoger opgeleide kerkbezoekers oordelen negatiever over de kerkdiensten: 29% geeft aan dat de kwaliteit van de kerkdiensten te wensen overlaat (matig tot slecht). Deze cijfers geven te denken of de kerk wel voldoende aansluit bij de behoeften van hoger opgeleide leden. De vraag is echter zo algemeen gesteld dat niet duidelijk wordt over welke onderdelen van de kerkdienst men kritisch is: betreft het de verkondiging, die voor de meeste mensen het belangrijkste onderdeel vormt? Of de kwaliteit van de liturgie?

2.4.2 Geloofsgemeenschap

Participatie is het centrale begrip in de stagnatie van het kerkelijke leven⁴². De vraag is of de kerkdienst een plek is waar mensen elkaar echt kunnen ontmoeten? Of moeten we op zoek gaan naar nieuwe vormen van gemeenschap? De kerken en de verenigingen in de studentensteden lopen daarin wellicht voorop met enerzijds nieuwe, maar ook beproefde manier van ontmoeting: debatten, dialoogavonden, kringen en gespreksgroepen, etc. De vraag is echter wel of de kerk altijd wel zo’n duidelijke gemeenschap vormt: veel kerkleden lijken tijdens of na de kerkdienst geen behoefte te hebben aan onderlinge ontmoeting. Het is vaak een vaste kern van gemeenteleden die met elkaar koffie drinkt na de dienst. Toch geeft tweederde van de PKN-leden aan de onderlinge ontmoeting belangrijk te vinden⁴³. Helaas lijkt de kerkdienst in een gemiddelde kerk in Nederland soms meer op een theatervoorstelling, dan op een samenkomst waar broeders en zusters elkaar ontmoeten.

De verhouding tussen de enkeling en de gemeenschap is de laatste decennia ingrijpend veranderd. Lange tijd had in onze samenleving de gemeenschap het primaat boven het individu⁴⁴. In de huidige tijd zijn de rollen omgekeerd. De behoeften van het individu zijn maatgevend geworden en gaan vooraf aan de noden van de gemeenschap. Het is de individuele vrijheid van het gemeentelid om te bepalen of hij zondags wel of niet naar de kerk gaat, of door de week verantwoordelijkheid draagt voor een activiteit. De vraag is dan waar de vrijheid ophoudt en de vrijblijvendheid begint, waardoor een gemeenschap in ontbinding raakt. De kerk beweegt zich echter in toenemende mate op een markt, namelijk die van welzijn en geluk, religie en levensbeschouwing⁴⁵. Of iemand meedoet hangt dan af van de vraag of de betrokkene er behoefte aan heeft en het hem of haar iets oplevert. Die behoeften kunnen vervolgens worden gestimuleerd door de aantrekkelijkheid van het aanbod te verhogen. Maar leent de boodschap van de kerk zich ervoor om altijd ‘leuk en spannend’ te kunnen zijn?

⁴⁰ Dekker, G., *God in Nederland*, p. 23

⁴¹ Dekker, 2006, p. 25

⁴² Heitink, 2008, p. 154

⁴³ Dekker, 2006, p. 23

⁴⁴ Heitink, 2008, p. 156

⁴⁵ Heitink, 2008, p. 157

Ik herinner me mijn eigen jeugdvereniging, waarbij wij als 'oudere jongeren' op een bepaald moment niet meer zo'n behoefte hadden om mee te doen. Vervolgens werden wij aangesproken door de leiding, dat deelname niet alleen een kwestie was van 'halen' maar ook van 'brengen'. Juist voor de jongere deelnemers was onze inbreng waardevol. Dit was voor mij persoonlijk echt een 'eye-opener'. Met andere woorden: is participatie ook niet een kwestie van opvoeden?

2.4.3 Kerkelijke structuur en organisatie

De kerkelijke structuur betreft de organisatie en het bestuur van de kerk. In de situatie van de Protestantse Kerk in Nederland staan hierbij de ambten centraal. In de zogenaamde presbyteriaal-synodale structuur worden de besluiten genomen door de ambtelijke vergaderingen. De kerk kent daarbij drie bestuurslagen, die leiding geven op plaatselijk, regionaal en landelijk niveau. De PKN kent geen hiërarchische organisatie zoals de Rooms-katholieke kerk. In de nieuwe kerkorde heeft de PKN echter ook niet gekozen voor een meer democratische vorm van leiding geven, met een doorslaggevende stem voor een gemeenteberaad. Met de ambtelijke structuur staat de kerk op enige afstand van de maatschappij. In theorie heet het 'dat niemand mag heersen in de kerk', maar in de praktijk pakt dat helaas nogal eens anders uit⁴⁶.

Dat het gevoel van gebrekkige inspraak breder leeft in de kerk, blijkt uit het onderzoek '*God in Nederland*'. Hierin wordt de vraag gesteld aan kerkleden of er voldoende naar hen als kerkleden wordt geluisterd. Van de PKN-leden geeft 44% aan dat er heel goed wordt geluisterd, tegen 50% die aangeeft dat er wordt geluisterd maar het meeste toch buiten hen om wordt geregeld. Zes procent geeft aan geen enkele invloed te hebben. Dit laatste steekt dan weer gunstig af tegen de RKK, waar 24% ervaart geen enkele invloed te hebben⁴⁷.

Opvallend is overigens dat vooral jongeren positiever oordelen over de mate waarin naar hen wordt geluisterd. Dekker wijst erop dat dit mogelijk te maken heeft met het feit dat in veel gemeenten toch wel veranderingen plaatsvinden die aansluiten bij de betrokken jongeren. Voor ouderen kan dit weer de nodige frustraties opleveren. In de resultaten was geen significant verschil te ontdekken tussen de mening van hoger en lager opgeleiden.

⁴⁶ Hendriks, J., Een vitale en aantrekkelijke gemeente (Kampen: Kok, 1990), p. 106

⁴⁷ Dekker, G., *God in Nederland*, 2006, p. 27

3. De kerkelijke betrokkenheid van oud-studenten

In dit hoofdstuk wordt de feitelijke betrokkenheid van studenten en oud/studenten in beeld gebracht op basis van de resultaten uit het onderzoek, aan de hand van de eerste vier deelvragen:

- Hoe was de betrokkenheid bij de kerk van hun ouders?
- Welke gang gaan studenten in hun studietijd: participeren ze - naast hun studentenvereniging - ook actief in een gemeente in de studentenstad?
- Welke keuze(s) voor een kerkelijke gemeente maken studenten na hun studietijd?
- Hoe actief participeren oud-studenten in hun kerkelijke gemeente?

3.1 De respondenten

De onderzoekspopulatie bestaat uit oud-studenten die zijn afgestudeerd in de periode 2000 tot en met 2010. Voor het onderzoek zijn twee studentenverenigingen (CSFR, Ichthus) en het studentenpastoraat in Wageningen en Utrecht benaderd. Ichthus Utrecht haakte om praktische redenen helaas af.

Als gevolg van de beperkte omvang van het aantal mogelijke respondenten, hebben we contact gezocht met het IMPACT-netwerk voor jonge hoogopgeleide professionals. Bij dit netwerk zijn circa 2.000 christenen aangesloten, in de leeftijd van 20 tot 35 jaar. Na een oproep in de digitale nieuwsbrief van Impact bleek de response helaas niet veel verder dan 1% te komen. Onderstaande opmerking kreeg ik van een vrijwilliger van Impact, na de plaatsing van onze oproep in de Impact-nieuwsbrief. Dit is wellicht illustratief voor deze jonge en dynamische groep professionals: men is niet zondermeer bereid ergens in te investeren, maar wil graag op korte termijn voordelen zien.

Ik vond het niet erg uitnodigend om deel te nemen aan de enquête; ik miste een duidelijke call-to-action. Waarom zou een Young Professional met weinig tijd de moeite nemen om de enquête in te vullen? Hoeveel moeite moet hij/zij daarvoor doen? Wat krijgt hij ervoor terug of de organisaties die graag antwoorden willen? Binnen 2 seconden beslissen mensen online of ze aan zoiets deelnemen en in die tijd moeten ze overtuigd worden. Ik hoop dat ik het mis heb, maar ik verwacht niet veel respons (vrijwilliger Impact).

De onderzoekspopulatie is op basis van de gemiddelde ledenaantallen van de verenigingen grofweg als volgt te bepalen:

- aantal leden CSFR Utrecht: 140
- aantal leden CSFR Wageningen: 80
- aantal leden Ichthus Wageningen: 80

Jaarlijks studeert ca. 20% van de leden af en zegt het lidmaatschap op, wat ca. 20% x 300 = 60 oud-leden oplevert. Gedurende 10 jaren een populatie van 600 oud-leden van deze verenigingen.

Het aantal deelnemers van het studentenpastoraat is lastiger te bepalen, aangezien de namen van deelnemers niet structureel werden geregistreerd. Vanuit Wageningen was een adressenbestand beschikbaar met ca. 60 e-mail adressen van oud-deelnemers. Vanuit Utrecht is een lijst beschikbaar met ca. 50 adressen van oud-deelnemers, voornamelijk gebaseerd op de persoonlijke contacten van de studentenpastor. Zij geeft aan dat deze groep bijna allemaal in de Janskerk zijn blijven kerken.

Door middel van een gerichte e-mail via het bestuur van Ichthus en de reünistenvereniging RRQR zijn resp. 115 oud-leden en 90 leden van RRQR uitgenodigd om mee te doen met de webenquete. Daarnaast is in het verloop van het onderzoek nog een oproep gedaan op de discussiepagina van de groep CSFR op LinkedIn, en op persoonlijke titel via een oud-lid van CSFR Utrecht.

In totaal hebben 142 respondenten de vragenlijst ingevuld, waarvan er 29 vóór 2000 zijn afgestudeerd en 17 deze vraag niet konden invullen (de studie niet afgerond of nog studierend). Beide groepen respondenten behoren niet tot de doelgroep, maar zijn ter vergelijking wel meegenomen in de resultaten van het onderzoek. In tabel 3.1 worden de belangrijkste kenmerken van de respondenten samengevat.

Tabel 3.1: Kenmerken respondenten

		Studenten Vereniging	Studenten Pastoraat	Impact	Totaal
Aantal		89	26	27	142
Verdeling	Utrecht				
	Wageningen				
Vereniging	CSFR Utrecht	31			
	CSFR Wageningen	25			
	Ichthus	28			
Leeftijd	Gemiddeld	30 jaar	34 jaar	29,5 jaar	31 jaar
Sekse	Man	(44) 53%	(6) 23%	(15) 56%	65
	Vrouw	(42) 47%	(20) 77%	(12) 44%	74
Huishouding	Partner/kinderen	30	11	7	(48) 35%
	Partner/geen kinderen	19	9	3	(31) 22%
	Alleenstaand	36	6	17	(59) 42%
Afgestudeerd	Voor 2000	18	8	3	(29) 21%
	2000-2002	6	2	5	(13) 9%
	2003-2004	3	2	4	(9) 7%
	2005-2006	8	6	3	(17) 12%
	2007-2008	18	2	5	(25) 18%
	2009-2010	21	5	2	(28) 20%
	NVT	12	1	4	(17) 12%

Opmerkingen bij tabel 3.1:

- Wat betreft de studentenverenigingen hebben 56 mensen (afgestudeerd tussen 2000 en 2010) uit een populatie van 600 oud-leden gereageerd.
- Opvallend is de relatief hoge deelname van de vrouwen bij het studentenpastoraat. Dit geeft echter wel een representatief beeld van de populatie.
- Bij de Impact-groep was 65% van de respondenten lid van een christelijke studentenvereniging (w.v. 45% Ichthus + Navigators, 20% VGS/GSW, 20% anders).
- De meerderheid van de respondenten geeft aan alleenstaand te zijn. Voor een gemiddelde leeftijd van 30 jaar zou je anders verwachten. Verklarende factoren kunnen zijn:
 - o er zijn 20 respondenten met een leeftijd > 40 jaar, hierdoor gaat de gemiddelde leeftijd circa 2 jaren omhoog.
 - o Pas afgestudeerden hebben vaak wel een vriend of vriendin, maar wonen nog in hun studentenhuus.

3.2 Bij de kerk van de ouders

De kerkelijke betrokkenheid in het gezin van de oud-student vormt de eerste fase in het onderzoek. In dit hoofdstuk kijken we naar de feitelijke situatie. We willen antwoord geven op de eerste deelvraag: *Hoe was de betrokkenheid bij de kerk van hun ouders?* De betrokkenheid is gemeten naar het lidmaatschap en de participatie in de kerk of gemeente waar men lid was.

Lidmaatschap van een kerk of gemeente

Vrijwel alle respondenten zijn opgegroeid in kerkelijk meelevende gezinnen. Bij de christelijke verenigingen is 95% in deze fase aangesloten bij een kerk, bij het studentenpastoraat geeft 90% aan in een kerk te zijn opgegroeid. Dit resultaat lijkt de conclusie van Ploeg te bevestigen, dat de godsdienstigheid van de kinderen in het verlengde ligt van de godsdienstigheid van de ouders. Zonder kerkelijke betrokkenheid van de ouders kiest maar een beperkt aantal studenten voor het studentenpastoraat of een christelijke vereniging. In tabel 3.2 wordt voor de totale groep de verdeling weergegeven over de verschillende kerken.

Tabel 3.2: In welke kerk ben je opgegroeid?		
	Response Percent	Response Count
Protestantse Kerk in Nederland	55,1%	75
Rooms-Katholieke Kerk	2,9%	4
Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt)	2,2%	3
Gereformeerde Gemeente	14,0%	19
Christelijke Gereformeerde Kerken	8,1%	11
Nederlands Gereformeerde Kerken	2,2%	3
Baptistengemeente / Pinkstergemeente	5,9%	8
Mijn ouders waren niet betrokken bij een kerk of christelijke gemeente	3,7%	5
Anders	5,9%	8
	<i>answered question</i>	136
	<i>skipped question</i>	6

Tabel 3.2 laat zien dat de meerderheid van de respondenten afkomstig is uit de kerken, die vanaf 2004 de Protestantse Kerk in Nederland vormen. De werkelijkheid ligt per groep en per stad wat genuanceerder. Zo is bij het studentenpastoraat 65% afkomstig uit de PKN, en 15% uit de Rooms-Katholieke kerk. Bij de verenigingen zijn naast de PKN vooral de Gereformeerde Gemeenten van belang, met ruim 20% van de leden. Binnen de CSFR landelijk ligt dit aandeel op 34%⁴⁸. Van de respondenten vanuit CSFR Utrecht komt echter bijna 70% uit een gemeente binnen de PKN. Bij CSFR Wageningen komt slechts 40% uit de PKN en 36% uit de Gereformeerde Gemeenten.

De participatie van de gezinnen in de kerkelijke gemeente waar men lid was, is in het onderzoek op twee manieren gemeten:

- de frequentie van de kerkgang op zondag
- participatie in het kerkelijke jeugdwerk

⁴⁸ Kruizinga, 2008, p. 15

Frequentie kerkgang

Uit het onderzoek blijkt dat 72% van de leden van de studentenverenigingen gewend was tweemaal per zondag naar de kerk te gaan. Bij het studentenpastoraat was men gewoon om één keer per zondag een dienst te bezoeken. Men komt kennelijk uit andersoortige gemeenten, waarbij veelal één kerkdienst wordt gehouden. Dit bevestigt de praktijkervaring van Smit (zie 2.3.1) dat de studenten uit orthodoxe delen van de kerk in de regel kiezen voor een christelijke vereniging, zoals CSFR en Ichthus. De deelnemers van het studentenpastoraat komen uit gezinnen waar de kerkgang minder frequent is. Het merendeel (60%) ging eenmaal per zondag, of 1-2 keer per maand (25%). Een minderheid (12,5%) was gewend tweemaal naar de kerk te gaan. De respondenten uit Impact nemen een tussenpositie in met 60% tweemaal per zondag en 40% eenmaal per zondag.

Tabel 3.3: Je bent opgegroeid in een christelijke gemeente. Hoe vaak bezocht je diensten van deze kerk toen je zestien/zeventien jaar oud was?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
doorgaans twee keer per zondag	58,8%	77
doorgaans één keer per zondag	32,1%	42
doorgaans 1 á 2 keer per maand	4,6%	6
een paar keer per jaar	1,5%	2
Nooit	3,1%	4
answered question		131
skipped question		11

Opmerkingen bij tabel 3.3:

- Het aantal respondenten vanuit de verenigingen weegt zwaar mee in dit onderzoek, waardoor het gemiddelde relatief hoog uitkomt.
- Conclusie mag wel zijn dat de respondenten voor het grootste deel uit zeer meelevende gezinnen afkomstig zijn.
- De doelgroep van het studentenpastoraat wordt door Smit (zie 2.3.1) breed omschreven, met een toenemend aantal niet-kerkelijk betrokken studenten. Deze praktijkervaring wordt niet bevestigd in dit onderzoek. De categorie 'nooit' komt zowel uit Impact (1), SV (2) en SP (1).

Participatie in het kerkelijke jeugdwerk

De betrokkenheid bij het kerkelijke jeugdwerk is een graadmeter van de betrokkenheid van de jongeren bij de gemeente van hun ouders. Als het lidmaatschap alleen gevolgen heeft voor de invulling van de zondagmorgen, zullen kinderen waarschijnlijk geen activiteiten van het kerkelijke jeugdwerk bezoeken. In het onderzoek is het kerkelijke jeugdwerk niet nader gespecificeerd. Dat willen zeggen dat alle activiteiten in de gemeente, met de jeugd als specifieke doelgroep, in principe meewegen: catechese, jeugdclubs, jongerenvereniging, etc.

Opvallend is de grote deelname aan het kerkelijke jeugdwerk. Circa tweederde van de respondenten geeft aan dat zij in het jeugdwerk hebben geparticipeerd. Een kleine minderheid deed er niet aan mee, of bezocht af en toe het jeugdwerk. In tabel 3.4 wordt de participatie in het kerkelijke jeugdwerk weergegeven.

Tabel 3.4. Deed je mee aan activiteiten van kerkelijk jeugdwerk?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Ja	69,0%	89
Nee	16,3%	21
Ik ging er een enkele keer naar toe	14,7%	19
<i>answered question</i>		129
<i>skipped question</i>		13

Het gegeven dat de respondenten actief meededen in het jeugdwerk is van belang voor het onderzoek, omdat hieruit enerzijds een persoonlijke belangstelling kan blijken en anderzijds een sociale context waarin de ouders hen stimuleerden om andere jongeren uit de kerkelijke gemeente te ontmoeten. In het jeugdwerk leren jongeren samen met leeftijdsgenoten, al of niet onder leiding van volwassenen, na te denken en te discussiëren over geloofsvragen. Het jeugdwerk kan een stimulans betekenen om zich in de studententijd verder te verdiepen.

3.3 In de studentenstad

De kerkelijke participatie van de oud-student in de studietijd vormt de tweede fase in het onderzoek. Vanuit de resultaten van het onderzoek willen we antwoord geven op de deelvraag: *Welke gang gaan studenten in hun studietijd: participeren ze - naast hun studentenvereniging of het studentenpastoraat - ook actief in een gemeente in de studentenstad?*

Thuiswonend of uitwonend?

De studietijd kenmerkt zich door een grote mate van diffusie: studenten zijn in meer of mindere mate actief lid van een kerkelijke gemeente in hun studentenstad, maar leven vaak ook nog mee in de gemeente van hun ouders. Daarnaast bezoeken ze nog andere gemeenten binnen of buiten hun studentenstad. Het overgrote deel van de respondenten (93%) was uitwonend in de studietijd. Ruim 50% ging in de tweede helft van de studententijd nog minimaal twee keer per maand in het weekend naar hun ouders. Vaak was men nog betrokken bij de gemeente van de ouders, waarbij 90% aangeeft de kerkdienst op zondag te bezoeken, maar ook de catechese (39%) en de jongerenvereniging (35%).

Lidmaatschap van een gemeente in de studentenstad

Een meerderheid van de respondenten (60%) vanuit de verenigingen was in de studentenstad betrokken bij een kerk of gemeente. Het studentenpastoraat kan op zichzelf als gemeente worden beschouwd. In Utrecht is het EUG een zelfstandige wijkgemeente geworden binnen de Protestantse gemeente. Uit het onderzoek blijkt dan ook dat de deelnemers bij het studentenpastoraat vooral betrokken waren bij de activiteiten van het studentenpastoraat. Deze respondenten geven unaniem aan niet actief te zijn geweest in een gewone wijkgemeente. Wel hebben zij, buiten hun eigen vieringen, af en toe een andere kerkdienst bezocht.

Voor de respondenten vanuit de Impact-groep was een opvallende meerderheid (65%;15) niet betrokken bij een kerkelijke gemeente in de studentenstad. Hiervan was de helft wel betrokken bij de gemeente van de ouders, of lid van een christelijke studentenvereniging.

Ongeveer 25% van de respondenten vanuit Impact was niet aangesloten bij een kerk, noch in de studentenstad, noch bij de ouders.

In de totale onderzoeksgroep geven 60 respondenten aan dat zij in de studentenstad betrokken waren bij een kerkelijke gemeente. De verdeling over de kerkgenootschappen is in tabel 3.5 te zien.

Tabel 3.5: Bij welke kerk of gemeente was je in je studentenstad betrokken?		
Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Protestantse Kerk in Nederland (hervormd, gereformeerd, luthers)	55,0%	33
Rooms-Katholieke Kerk	0%	0
Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt)	3,3%	2
Gereformeerde Gemeente	10,0%	6
Christelijke Gereformeerde Kerken	11,6%	7
Nederlands Gereformeerde Kerken	5,0%	3
Baptistengemeente / Pinkstergemeente	10%	6
Anders	5%	3
	<i>answered question</i>	60
	<i>skipped question</i>	55

Bij nadere analyse van de onderzoeksresultaten blijkt een lagere betrokkenheid bij de 'latere generaties' (jongere leden) van de verenigingen. De betrokkenheid voor de afstudeerders 2006-2008 kantelt naar 40% betrokken en 60% niet-betrokken bij een gemeente in de studentenstad. Dit is ook te zien in de betrokkenheid bij doordeweekse activiteiten van deze gemeente.

Een tweede opvallende uitkomst is de betrokkenheid van de CSFR-leden in Utrecht: 75% geeft aan betrokken te zijn geweest bij een PKN-gemeente in Utrecht. Dit bevestigt het gegeven in de praktijk van de studentengemeenten Jacobikerkerk en Nieuwe kerk, zoals beschreven in paragraaf 2.3.2. Bij de CSFR in Wageningen ligt de betrokkenheid bij een gemeente binnen de PKN op 65%.

De participatie bij de gemeente waar men als student lid was, is op verschillende manieren gemeten:

- de frequentie kerkbezoek bij de gemeente waar men lid was
- het bezoeken van diensten/vieringen van andere geloofsgemeenschappen
- Was men ook doordeweeks betrokken bij activiteiten van deze gemeente?
- Op welke manier was men nog betrokken bij de gemeente van de ouders?

Frequentie kerkbezoek

In tabel 3.6 wordt voor alle respondenten, die zijn aangesloten bij een gemeente in de studentenstad, de frequentie van het kerkbezoek getoond. De gemiddelde frequentie van het kerkbezoek is lager dan in de gemeente van de ouders (zie tabel 3.3). Deze waarneming geldt ook voor de leden van de christelijke verenigingen. Uit het onderzoek blijkt dat 43% van deze respondenten tweemaal per zondag de diensten van de eigen gemeente in de studentenstad bezoekt. Deze frequentie is veel lager dan de 72% in de gemeente van hun ouders.

Tabel 3.6: Hoe vaak ging je in je studententijd gemiddeld naar een dienst of viering van deze gemeente?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
doorgaans twee keer per zondag	40,7%	24
doorgaans één keer per zondag	39,0%	23
doorgaans 1 á 2 keer per maand	13,6%	8
een paar keer per jaar	5,1%	3
Nooit	1,7%	1
answered question		59
skipped question		56

Bij de Impact-groep ligt de frequentie van het kerkbezoek beduidend lager, bij 25% is dit ‘twee keer per zondag’. Dit is deels te verklaren door hun lidmaatschap (33%) bij de Baptisten/Pinkstergemeente. Deze gemeenten hebben meestal één viering op zondag. De minder frequente kerkgangers vanuit Impact zijn voor 50% afkomstig uit gezinnen waar men wel gewend was tweemaal per zondag naar de kerk (PKN, Geref. Vrijgemaakt, of Chr. Geref.) te gaan.

Bezoeken van diensten van andere geloofsgemeenschappen

Een verklaring voor het afgenomen kerkbezoek, in de gemeente waar men lid was, kan zijn dat studenten ‘shoppen’ bij andere kerken of gemeenten. Hetzij met vrienden om sociale redenen, hetzij uit inhoudelijke belangstelling. Bijna 50% (29 uit 59) geeft aan andere diensten of vieringen te bezoeken, waarvan 40% vaker dan één keer per maand.

Tabel 3.7: In je studentenstad was je betrokken bij een kerkelijke gemeente. Hoe vaak bezocht je in je studentenstad diensten/vieringen van andere kerken of geloofsgemeenschappen?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Nooit	23,7%	9
Een paar keer per jaar	44,7%	17
1 á 2 keer per maand	26,3%	10
Vaker dan 2 keer per maand	2,6%	1
answered question		38
skipped question		104

Opmerkingen:

- vooral de deelnemers (12x) bij het SP bezoeken slechts een paar keer per jaar een dienst van een andere gemeente. Daarnaast zijn er 4 deelnemers van het SP die de mogelijkheid 1 á 2 keer per maand aangeven.
- de categorie ‘1 á 2 keer per maand’ wordt voor 60% gevuld door leden van de verenigingen.

Participatie bij doordeweekse activiteiten van de eigen gemeente

De betrokkenheid van studenten bij de gemeente in de studentenstad lijkt zich vooral te beperken tot de diensten en vieringen op zondag. Op de stelling ‘Ik was doordeweeks betrokken bij activiteiten van deze gemeente’ werd in meerderheid (70%) negatief gereageerd. Dit kan deels verklaard worden vanuit de betrokkenheid bij een vereniging of bij de kerkelijke gemeente van de ouders.

Participatie buiten de studentenstad

Een groot deel van de respondenten blijkt ook buiten de studentenstad bij een gemeente betrokken te zijn. Dit is in de meeste gevallen de gemeente van de ouders.

Tabel 3.8: Was je buiten je studentenstad betrokken bij een kerk of gemeente?		
Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Ja, bij de gemeente van mijn ouder(s)	55,5%	61
Ja, maar niet bij de gemeente van mijn ouder(s)	10,0%	11
Nee	34,5%	38
	<i>answered question</i>	110
	<i>skipped question</i>	32

Tabel 3.9 geeft een beeld van de aard van de betrokkenheid bij de gemeente buiten de studentenstad. De kerkgang op zondag hoort daar in ieder geval bij. Opvallend zijn de deelname aan de catechese en de jongerenvereniging. Wellicht typeert dit de studenten dat zij het netwerk, dat zij hebben opgebouwd in de gemeente van hun ouders, nog willen onderhouden.

Tabel 3.9: Je was buiten je studentenstad betrokken bij een kerk of gemeente. Wil je in onderstaande lijst de activiteiten aanklikken waar je aan meedeed?		
Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
kerkdienst op zondag	91,5%	65
Catechisatie	31,0%	22
bijbelkring/gesprekskring	15,5%	11
Bezoekwerk	5,6%	4
leiding jeugdwerk/zondagschool	14,1%	10
jongeren-vereniging	32,4%	23
geen van deze	1,4%	1
	<i>answered question</i>	71
	<i>skipped question</i>	44

3.3 Als oud-student direct na afstuderen

Na de afronding van de studie breekt de derde fase aan binnen het onderzoek: een fase waarin oud-studenten op zoek gaan naar een eigen kerkelijke gemeente. Vanuit sommige publicaties wordt duidelijk dat de kerkelijke participatie afneemt onder hoger opgeleide christenen in deze derde fase. De vraag is of dit wordt bevestigd door de respondenten. In deze paragraaf willen we antwoord geven op de deelvraag: *Welke keuze(s) voor een kerkelijke gemeente maken studenten na hun studietijd?*

In het onderzoek is een knip gemaakt in de periode na afstuderen:

- er is gevraagd naar de kerkelijke betrokkenheid direct na afstuderen, en de factoren die een rol speelden bij de keuze voor een bepaalde kerk of gemeente;
- vervolgens zijn een aantal vragen gesteld over de kerkelijke betrokkenheid op het moment van dit onderzoek. Is de respondent nog betrokken bij dezelfde gemeente onder a), of is men verhuisd, of op zoek gegaan naar een andere gemeente? In hoeverre sluit deze gemeente aan bij de behoefte van de respondent aan geloofsinhoud, geloofsgemeenschap en kerkelijke organisatie?

In deze paragraaf besteden we aandacht aan de kerkelijke betrokkenheid direct na afstuderen, zoals genoemd onder a).

Lidmaatschap van een kerkelijke gemeente

De meeste studenten (65%) verhuizen na hun studie naar een andere woonplaats. Er zijn hierbij geen verschillen waarneembaar tussen de groepen respondenten. Van de afgestudeerden die in hun studentenstad blijven wonen, blijft een grote meerderheid (85%) betrokken bij de eigen gemeente.

Voor de andere groep, die de studentenstad verlaat, veranderen er veel zaken: hij of zij heeft waarschijnlijk werk gevonden en een zelfstandige woonruimte betrokken. Mogelijk is er sprake van een partner? In deze periode mist men het contact met de hechte en vertrouwde geloofsgemeenschap: de studentenvereniging of het studentenpastoraat. Het is interessant om te zien hoe snel het zoekproces naar een andere kerkelijke gemeente verloopt en welke keuzes de respondenten hebben gemaakt.

Tabel 3.10 laat zien hoeveel respondenten een kerkelijke gemeente hebben gevonden, of actief zijn gebleven, na hun studie.

Tabel 3.10: Ben je na afstuderen actief gebleven in je gemeente, of heb je je na verhuizing aangesloten bij een andere kerkelijke gemeente?		
Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Ja, ik bleef actief in mijn studentenstad*	29,3%	39
Ja, na verhuizing sloot ik mij het eerste jaar aan	47,4%	63
Ja, na verhuizing sloot ik mij na het eerste jaar aan	10,5%	14
Nee	12,8%	17
answered question		133
skipped question		9

*) 32 respondenten vanuit de verenigingen en 7 vanuit het Studentenpastoraat bleven actief betrokken in de studentenstad.

Over de hele groep respondenten gezien wordt de omschakeling door 75% van de respondenten vlot gemaakt. Ook hier zijn echter verschillen zichtbaar tussen de groepen. Na de verhuizing zoekt ruim 85% van de oud-leden van de verenigingen direct in het eerste jaar al aansluiting bij een kerkelijke gemeente. In 3.3 hadden we gezien dat deze groep zich ook al onderscheidde van het studentenpastoraat en Impact door een relatief hoge kerkelijke betrokkenheid tijdens de studietijd. Bij het studentenpastoraat en Impact ligt het percentage ‘snelle aansluiters na verhuizing’ met ruim 40% beduidend lager. Deze groep had kennelijk meer tijd nodig om de omschakeling te maken naar de reguliere kerkelijke gemeente.

De kerkelijke gemeente waarbij 116 respondenten na hun studie aangesloten blijven, of aansluiting vinden, staat in tabel 3.11. In deze tabel wordt de verdeling over de verschillende kerken en gemeenten weergegeven voor de respondenten die zich hebben aangesloten. De respondenten die geen aansluiting vonden, zijn niet meegenomen in tabel 3.11.

Tabel 3.11: Na je studie was je aangesloten bij een kerkelijke gemeente. Kun je aangeven om wat voor een gemeente dat ging?

Answer Options	Response Percent	Response Count
een gemeente binnen de Protestantse Kerk in Nederland (incl. Studentenpastoraat; 7)	56,0%	65
een Rooms-Katholieke parochie	0,0%	0
een Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt)	3,4%	4
een Gereformeerde Gemeente	6,0%	7
een Christelijk Gereformeerde Kerk	7,8%	9
een Nederlands Gereformeerde Kerk	4,3%	5
een Baptistengemeente / Pinkstergemeente	11,2%	13
anders	11,2%	13
answered question		116
skipped question		26

De meeste respondenten sluiten zich aan, of blijven actief bij een gemeente binnen de Protestantse Kerk in Nederland. De toename is vooral te zien in de categorieën 'Baptisten/Pinkstergemeente' en 'anders'. Wat betreft de PKN blijft het aandeel onder de kerkelijk betrokkenen relatief constant. In absolute getallen neemt de participatie echter af van 75 studenten afkomstig uit protestantse gezinnen, naar 65 oud-studenten die na hun studie verbonden blijven aan de PKN.

Het verloop van de kerkelijke betrokkenheid in de verschillende fases, is te zien in de volgende tabel. De betrokkenheid bij een gemeente in de studentenstad was beperkt tot 60 respondenten.

Tabel 3.12: verloop van de kerkelijke betrokkenheid in de drie fases

	Fase 1	Fase 2	Fase 3
een gemeente binnen de Protestantse Kerk in Nederland	55%(75)	55%	49% (65)
een Rooms-Katholieke parochie	3% (4)	0%	0%(0)
een Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt)	2% (3)	3%	3%(4)
een Gereformeerde Gemeenten	14% (19)	10%	5% (7)
een Christelijk Gereformeerde Kerk	8% (11)	12%	7% (9)
een Nederlands Gereformeerde Kerk	2% (3)	5%	4% (5)
een Baptistengemeente / Pinkstergemeente	6% (8)	10%	10%(13)
Anders	6% (8)	5%	10%(13)
Niet betrokken bij gemeente	4% (5)		13%(17)
N =	136	60	133

Tabel 3.12 geeft aan dat de kerkelijke betrokkenheid bij de Protestantse Kerk in fase 3 daalt naar 49% ten opzichte van 55% in fase 1. In paragraaf 3.5 zullen we nog nader bekijken hoe de betrokkenheid zich heeft ontwikkeld bij de respondenten die zijn opgegroeid in de PKN. Verreweg de grootste afname wordt zichtbaar bij de Gereformeerde Gemeenten, waar in fase 3 bijna tweederde van de respondenten afhaakte: van de 19 respondenten waarvan de ouders lid waren, sloten zich er 7 na de studie aan bij dit kerkgenootschap.

Verschillen tussen studentensteden

Oud-studenten in Utrecht kiezen na afstuderen vaker voor de PKN. Dit betreft in ieder geval de CSFR-groep. Hier kiest 70% na afstuderen voor een gemeente binnen de PKN. Dit percentage blijft vrijwel constant ten opzichte van het aandeel PKN in de kerkelijke afkomst van deze respondenten: toen was 68% aangesloten bij een gemeente binnen de PKN. De aanwas komt met name vanuit de Gereformeerde Gemeenten: daar was ruim 25% lid, dat halveert na de studie naar 13%. In Wageningen is een grotere verschuiving zichtbaar: daar was 40% afkomstig uit een gemeente binnen de PKN, na afstuderen kiest 67% voor de PKN. Ook hier komt de instroom vanuit de Gereformeerde Gemeenten tot stand.

Verschillen tussen generaties

Er zijn aanwijzingen dat de jongere studenten (vanaf 2005 afgestudeerd) minder goed aansluiting vinden bij een kerkelijke gemeente na hun studie. De oudere respondenten vonden vrijwel direct na verhuizing een gemeente, of bleven actief in de studentenstad.

Tabel 3.13: Aansluiting na de studie in relatie tot de periode van afstuderen

N = 128	elders aangesloten		aangesloten	niet	Aantal
periode afgestudeerd	< 1 jaar	> 1 jaar	in studentenstad	aangesloten	respondenten
voor 2000	59%	17%	21%	3%	29
2000-2002	36%	36%	21%	7%	14
2003-2004	80%	20%	0%	0%	10
2005-2006	58%	11%	21%	11%	19
2007-2008	44%	4%	33%	19%	27
2009-2010	34%	0%	41%	24%	29

De tabel 3.13 laat in recentere jaren een stijging zien van het percentage niet aangesloten respondenten. Dit kan wijzen op een afnemende participatie onder de jongere generaties studenten. In onderstaand citaat geeft een relatief jonge oud-student aan hoe cruciaal de periode is tussen afstuderen en de aansluiting bij een kerk.

Vooraf de periode na de vereniging en vóór het daadwerkelijk aansluiten bij een kerk heb ik als cruciaal ervaren in de 'keuze' voor geloven of niet geloven, kerk bezoeken of niet. Ik heb wel eens op het punt gestaan ermee te stoppen, maar er was niet genoeg onverschilligheid, en wel genoeg mensen om me heen om het gesprek mee aan te gaan (of genoeg trekkingskracht van God?). Wat me vooral zwaar valt zijn de ontmoetingen met christenen van mijn leeftijd die ook ineens toch twijfelen en me dat vertellen in een 'goed' gesprek (reactie van een respondent).

3.4 Als oud-student tijdens onderzoek

In de vorige paragraaf hebben we de kerkelijke betrokkenheid van de respondenten in beeld gebracht voor de periode direct na de studie. Het bleek dat 116 respondenten zich aansloten bij een kerkelijke gemeente (zie tabel 3.11). In deze paragraaf gaan we bekijken hoe deze betrokkenheid zich heeft ontwikkeld tot het moment van onderzoek. Van de genoemde 116 respondenten waren tijdens het onderzoek nog 77 respondenten betrokken bij dezelfde gemeente.

Circa 35 respondenten zijn op zoek gegaan naar een andere gemeente. Zij hebben hun lidmaatschap opgezegd, of zijn niet meer actief lid. In tabel 3.14 staan de redenen van deze respondenten om geen actief lid meer te zijn in hun eerste gemeente na afstuderen.

Verhuizing vormt de belangrijkste reden. Negentig procent van de ‘verhuizers’ vindt opnieuw aansluiting bij een gemeente.

Tabel 3.14: Je bent geen (actief) lid meer van de gemeente waar je na je studie bij was aangesloten. Wat was daarvoor de reden?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Ik ben naar een andere woonplaats verhuisd	57,1%	20
Ik voelde me niet meer thuis in deze gemeente	20,0%	7
Ik heb geen behoefte meer om lid te zijn van een gemeente	8,6%	3
Anders	14,3%	5
<i>answered question</i>		35
<i>skipped question</i>		107

Na de verhuizing, vormt een gebrekkige aansluiting de belangrijkste reden om af te haken. De redenen om af te haken zijn divers. Het meest worden genoemd:

- de inhoud van de kerkdiensten sloot niet aan bij mijn beleving (4)
- er was in de gemeente te weinig ruimte voor verschillen in geloofsbeleving (4)
- als gemeentelid had ik te weinig invloed op het reilen en zeilen van de gemeente (3)

Negen respondenten die zich niet thuis voelden of na verhuizing geen aansluiting vonden, gingen op zoek aan een andere kerk of gemeente (tabel 3.15).

Tabel 3.15: Ben je op zoek gegaan naar een andere kerk of gemeente?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Ja, en nu heb ik wel de aansluiting die ik zocht	55,6%	5
Ja, maar ik ben er niet in geslaagd een alternatief te vinden	44,4%	4
Nee	0,0%	0
<i>answered question</i>		9
<i>skipped question</i>		106

Er zijn 24 respondenten die hebben aangegeven bij welke kerkelijke gemeente zij zich hebben aangesloten na verhuizing of bovenstaand zoekproces.

Tabel 3.16: Na een verhuizing heb je je aangesloten bij een kerkelijke gemeente in of nabij je nieuwe woonplaats. Kun je aangeven om wat voor een gemeente dat ging?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
een gemeente binnen de Protestantse Kerk in Nederland (hervormd, gereformeerd, luthers)	37,5%	9
een Rooms-Katholieke parochie	0,0%	0
een Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt)	0,0%	0
een Gereformeerde Gemeente	0,0%	0
een Christelijk Gereformeerde Kerk	4,2%	1
een Nederlands Gereformeerde Kerk	12,5%	3
een Baptistengemeente / Pinkstergemeente	25,0%	6
Anders	20,8%	5
<i>answered question</i>		24
<i>skipped question</i>		nvt

Opmerkingen bij tabel 3.16:

- Opvallend is het relatief grote aandeel van de Nederlands Gereformeerde kerk en Baptisten/Pinstergemeente. Hiermee lijkt de verhuizing een aanleiding te vormen om van keuze te veranderen, en te switchen naar een andere gemeente.
- Ongeveer 50% van de groep ‘verhuizers en zoekers’ komen uit een gemeente binnen de PKN. Het aantal dat zich vervolgens opnieuw aansluit bij de PKN ligt lager blijkt uit deze tabel. Hieruit kunnen we concluderen dat de respondenten eerder uit de PKN vertrokken, dan zich aansloten bij de PKN. Het ‘aandeel’ PKN onder de kerkelijk betrokkenen zal waarschijnlijk afnemen ten opzichte van de situatie direct na de studie (53%).

Er waren 100 respondenten op het moment van het onderzoek aangesloten bij een kerk of gemeente. Aan deze respondenten zijn twee vragen voorgelegd om hun participatie bij hun gemeente te meten:

- frequentie van het kerkbezoek
- beleidsmatige betrokkenheid bij een kerk of gemeente

Frequentie kerkbezoek

Een minderheid (30%) geeft aan twee keer per zondag een dienst in de eigen gemeente te bezoeken. Dit is een opnieuw een verschuiving ten opzichte van fase 2 (tabel 3.6: 40%) en fase 1 (tabel 3.3: 60%). De afnemende frequentie van het kerkbezoek kan wijzen op een verandering in de behoeften en/of een andere beleving van het gemeente-zijn bij de respondenten. Er is geen verschil in kerkbezoek tussen de oudere en jongere generatie studenten.

Tabel 3.17: Hoe vaak bezoek je een dienst of viering van de kerk waar je nu bij betrokken bent?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
twee keer per zondag	30,9%	29
één keer per zondag	57,4%	54
1 á 2 keer per maand	11,7%	11
een paar keer per jaar	0,0%	0
<i>answered question</i>		94
<i>skipped question</i>		48

Beleidsmatige betrokkenheid

De leidinggevende positie van hoger opgeleide kerkleden lijkt niet direct bevestigd te worden in het onderzoek. In tabel 3.18 zijn de antwoorden voor 100 respondenten verwerkt.

Tabel 3.18: Ben je momenteel beleidsmatig betrokken bij jouw kerk of gemeente?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Nee, en ook nooit geweest		42
Momenteel niet, maar in het verleden wel		14
Ja, ik ben lid van de kerkenraad / raad van oudsten		8
Ja, ik ben actief in een commissie of werkgroep		31
Anders		5
<i>answered question</i>		100
<i>skipped question</i>		42

Meer dan de helft van de respondenten geeft aan op het moment van onderzoek, of in een eerder stadium, beleidsmatig betrokken te zijn (geweest) bij de gemeente. Een grote groep is nooit beleidsmatig betrokken geweest. Dit ligt waarschijnlijk vooral aan de leeftijd en de levensfase van de respondenten. Van de respondenten (oud-leden CSFR en Ichthus) die afstudeerden vóór 2000 is slechts 20% nooit beleidsmatig betrokken geweest bij de gemeente.

Oud-studenten die (nog) niet-kerkelijk betrokken zijn

Ongeveer 30 respondenten (20%) zijn op het moment van onderzoek niet aangesloten bij een kerkelijke gemeente. Hiervan hebben 20 respondenten zich na hun studie nooit aangesloten bij een gemeente. Een ander deel is afgehaakt bij de gemeente van eerste keuze (3), of konden na verhuizing geen aansluiting meer vinden bij een gemeente (2), of heeft - nadat zij zich niet meer thuis voelden - geen andere gemeente meer kunnen vinden (4).

Van de 30 niet aangesloten respondenten bezoeken 24 respondenten nog wel eens een kerkdienst. Zes respondenten geven aan dat niet meer te doen. Als reden voor hun kerkbezoek geeft een meerderheid van de 24 incidentele kerkbezoekers aan op zoek te zoek te zijn naar een kerkelijke gemeente.

3.5 Betrokkenheid bij de Protestantse Kerk in Nederland

In de voorgaande paragrafen is de participatie in beeld gebracht bij alle kerken en gemeenten. De vraag is of de participatie van (oud)leden in de Protestantse Kerk afwijkt van het geschetste totaalbeeld? In deze paragraaf wil ik het verloop qua lidmaatschap van de PKN voor het voetlicht brengen. Onderstaande tabel geeft het verloop weer van het percentage respondenten bij de PKN in verhouding tot andere kerkgenootschappen. In fase 1 zijn daar ook de respondenten uit niet-kerkelijke betrokken gezinnen meegeteld. De tabel geeft feitelijk de ontwikkeling van het ‘marktaandeel’ weer van de PKN onder de kerkelijk betrokken respondenten.

Tabel 3.19: aantal respondenten bij de PKN ten opzichte van het totale aantal respondenten per onderzoeksgroep

	fase 1	Fase 2	Fase 3	nergens lid in fase 3	Aantal respondenten
Ichthus Wageningen	48,3%	23,1%	23,1%	10,3%	29
CSFR Utrecht	68,6%	73,9%	70,0%	20,0%	35
CSFR Wageningen	40,0%	64,7%	66,7%	16,0%	25
Studentenpastoraat	65,4%	92,3%	66,7%	33,3%	27
Impact	52,0%	44,4%	42,9%	25,9%	29

De resultaten in tabel 3.19 geven enkele indicaties van de ontwikkeling in de betrokkenheid bij de Protestantse Kerk in Nederland:

- De meeste respondenten zijn afkomstig uit een gemeente binnen de PKN.
- In fase 2 begint een afname in betrokkenheid, die echter niet direct zichtbaar wordt in het relatieve aandeel van de PKN binnen de totale kerkelijke betrokkenheid.
- In fase 3 wordt de trend in de kerkelijke betrokkenheid vanuit fase 2 voortgezet.
- De betrokkenheid van de respondenten bij Ichthus neemt het sterkst af. Bij nadere analyse blijkt de PKN hier vooral leden te verliezen aan de evangelisch georiënteerde kerken of gemeenten (Ned. Geref. Kerk, Baptisten/Pinkstergemeente).

- De CSFR lijkt de meest stabiele populatie te zijn, hierbij speelt de overgang van respondenten vanuit de Gereformeerde Gemeenten een rol. Hierdoor blijft het aantal betrokkenen bij de PKN redelijk stabiel. Ter illustratie: bij CSFR Utrecht is 68% afkomstig uit de PKN. Het percentage betrokkenheid daalt in fase 3 naar 50%. De afname wordt voor 90% veroorzaakt door respondenten die zich nog niet hebben aangesloten bij een gemeente.
- De respondenten vanuit het studentenpastoraat houden een sterke betrokkenheid op de PKN.

Bovenstaande tabel 3.19 geeft ook een beeld van de respondenten die in fase 3 aangeven niet meer betrokken te zijn bij een kerkelijke gemeente:

- Bij het studentenpastoraat is het aandeel oud-studenten zonder kerkelijke betrokkenheid het grootst.
- Wageningen lijkt het qua kerkelijke betrokkenheid iets beter te doen dan Utrecht. Waarschijnlijk zegt dit meer over de respondenten zelf, dan over mogelijk andere invloedsfactoren. Zo is bijna 70% van de respondenten in Utrecht vanaf 2007 afgestudeerd, tegenover 30% in Wageningen. Later afgestudeerde respondenten hebben mogelijk nog geen keuze gemaakt voor een gemeente.

In dit onderzoek is ondermeer de consistentie tussen de verschillende fasen van kerkelijke betrokkenheid van belang. Dan is het interessant om te constateren of er een verschuiving plaats vindt in de betrokkenheid van leden die opgegroeid in een gemeente binnen de PKN. Tabel 3.20 geeft dit verloop bij de respondenten weer, over de drie fasen. De derde fase is onderzocht voor het moment direct na de studie, en tijdens het onderzoek.

Tabel 3.20: Het verloop van de betrokkenheid bij de Protestantse Kerk van de respondenten die zijn opgegroeid in een gemeente binnen de Protestantse Kerk

	Fase 1	Fase 2	Fase 3, na studie	Fase 3 tijdens onderzoek	nergens lid	aantal
Ichthus Wageningen	48% (14)	10% (3)	20% (6)	17% (5)	10,3%	29
CSFR Utrecht	69% (24)	37% (13)	51%(18)	49% (17)	20,0%	35
CSFR Wageningen	40% (10)	24% (6)	32% (8)	32% (8)	16,0%	25
Studentenpastoraat	65% (17)	44% (12)	52%(14)	48% (13)	33,3%	27
Impact	45% (13)	10% (3)	24% (7)	10% (3)	25,9%	29

De percentages zijn berekend als het aandeel van de PKN-leden binnen de groep. Tussen haakjes wordt het aantal PKN-leden per fase aangegeven.

Ichthus-Wageningen

Van de 14 Ichthus-leden afkomstig uit de PKN, is 50% in de studietijd niet betrokken bij een gemeente in de studentenstad. Daarvan waren er 4 buiten Wageningen betrokken, en drie waren niet bij een gemeente betrokken. Na de studietijd sluiten zich 6 respondenten aan bij een gemeente binnen de PKN, de anderen vertrekken naar de NGK (3), Baptisten/Pinkstergemeente (2) en anders (2). Op het moment van onderzoek zijn 2 respondenten afgehaakt van hun eerste gemeente, omdat zij zich niet thuis voelden. De inhoud van de diensten sloot te weinig aan bij de geloofsbeleving (2x), te weinig invloed op de organisatie (1x) en te weinig ruimte voor verschillen in geloofsbeleving (1x). Van deze 2 respondenten heeft één zich aangesloten bij een andere gemeente binnen PKN, en de andere is vertrokken naar de Nederlands Gereformeerde kerk.

CSFR Utrecht

Van de 24 CSFR-leden afkomstig uit de PKN, is 40% in de studietijd niet betrokken bij een gemeente in de studentenstad. Daarvan waren de meesten nog betrokken bij de gemeente van hun ouders. Twee respondenten waren niet bij een gemeente aangesloten. Na de studie zijn er 18 respondenten die betrokken blijven (11), of zich aansluiten (6) bij een gemeente binnen de PKN. Tijdens het onderzoek is 1 respondent verhuisd, en heeft nog geen aansluiting kunnen vinden met een andere gemeente.

CSFR Wageningen

Van de 10 CSFR-leden afkomstig uit de PKN, is ruim 40% in de studietijd niet betrokken bij een gemeente in de studentenstad. Daarvan waren verreweg de meesten nog betrokken bij de gemeente van hun ouders. Twee respondenten waren niet bij een gemeente aangesloten. Na de studie zijn er 8 respondenten die betrokken blijven (4), of zich aansluiten (4) bij een gemeente binnen de PKN. Drie respondenten zijn vervolgens verhuisd en hebben zich opnieuw aangesloten bij een gemeente binnen de PKN.

Studentenpastoraat

Van de 17 deelnemers afkomstig uit de PKN, is 70% in de studietijd op papier betrokken bij een gemeente in de studentenstad. Na de studie zijn er 5 respondenten die betrokken blijven bij het Studentenpastoraat en 9 respondenten die zich aansluiten bij een gemeente binnen de PKN. Tijdens het onderzoek zijn 5 respondenten nog betrokken bij het Studentenpastoraat en 7 respondenten nog actief in hun gemeente. Twee respondenten zijn verhuisd, waarvan één zich opnieuw heeft aangesloten bij een gemeente binnen de PKN. De andere respondent is nog zoekende.

Impact

Van de 13 deelnemers afkomstig uit de PKN, is 30% in de studietijd betrokken bij een gemeente in de studentenstad. Na de studie sluiten zich 7 respondenten aan bij een gemeente binnen de PKN. Tijdens het onderzoek zijn 3 respondenten nog betrokken bij deze PKN-gemeente. Twee respondenten geven aan geen lid meer te zijn, omdat hij/zij zich niet meer thuis voelde of geen behoefte meer had om lid te zijn. Laatstgenoemde bezoekt nog wel eens een kerkdienst, maar weet eigenlijk niet of hij/zij zichzelf nog als gelovig mens wil beschouwen.

3.6 Samenvatting

De respondenten komen voor het merendeel uit kerkelijk zeer betrokken gezinnen. Dit blijkt o.a. uit het feit dat 90% aangeeft minimaal één keer per zondag, maar vaak ook twee keer, een kerkdienst te bezoeken. De meeste respondenten waren betrokken bij het kerkelijke jeugdwerk.

De kerkelijke participatie in fase 1 blijft grotendeels in stand in fase 2. Lang niet alle studenten sluiten zich echter aan bij een kerkelijke gemeente in de studentenstad. Een groot deel is nog betrokken bij de gemeente van de ouders. De deelnemers van het studentenpastoraat waren alleen op papier betrokken bij een reguliere wijkgemeente; dit lag ook voor de hand, omdat het Studentenpastoraat voor hen als gemeente dient. Bij de verenigingen CSFR en Ichthus is 60% lid van een kerkelijke gemeente in de studentenstad. Zij bezoeken ook regelmatig de diensten van deze gemeente. Bij de Impact-ers ligt de kerkelijke betrokkenheid in fase 2 lager. Voor de totale onderzoeksgroep geldt dat de kerkgang in fase 2 afneemt ten opzichte van fase 1.

Direct na afstuderen sluit 75% van de respondenten zich aan bij een kerkelijke gemeente. Ten opzichte van de voorgaande fases lijken er weinig opvallende verschuivingen zichtbaar te worden: ruim 50% van de respondenten sluit zich aan bij een gemeente binnen de PKN. In absolute getallen is echter wel degelijk sprake van een afname van de betrokkenheid. Het aandeel niet-aangesloten respondenten neemt namelijk fors toe van 4% in fase 1, naar 20-25% in fase 3.

De respondenten die zijn opgegroeid binnen de PKN blijven voor 70-80% trouw aan deze kerk, voor zover zij lid waren van de CSFR of deelnamen aan het Studentenpastoraat. Bij de meer evangelisch getinte verenigingen zoals Ichthus en de Navigators (belangrijke leverancier voor Impact) haakt tweederde van de PKN-leden af. Tijdens het onderzoek blijkt nog 70% van de respondenten betrokken te zijn bij de gemeente waar zij zich na hun studie hebben aangesloten. Na verhuizing sluiten de meeste respondenten zich opnieuw bij een gemeente aan. De PKN lijkt hierbij iets minder in beeld te zijn. De frequentie van de kerkgang ligt in fase 3 duidelijk lager dan in fase 1.

De groep respondenten, die aangeeft niet aangesloten te zijn bij een kerk, blijkt voor een belangrijk deel wel op zoek te zijn naar een gemeente.

4. Invloedsfactoren bij de kerkelijke betrokkenheid

Om antwoord te kunnen geven op de vraag welke factoren een rol spelen bij de kerkelijke betrokkenheid van studenten en oud-studenten, zijn er vijf deelvragen geformuleerd:

- Welke geloofsontwikkeling hebben de oud-studenten zelf doorgemaakt vanaf de kerk van hun ouders, via het studentenleven naar de huidige status?
- Welke behoeften hebben studenten en oud-studenten als het gaat om inhoud van de kerkdienst, geloofsgemeenschap en kerkelijke organisatie? Hoe sluit het aanbod van de kerkelijke gemeente aan bij deze behoeften?
- Welke factoren zijn na hun studietijd bepalend bij de keuze voor een gemeente?
- Om welke redenen haken oud-studenten af, en op welke manier zijn ze dan nog bezig met hun geloof?
- In welke mate ervaren oud-studenten hun lidmaatschap van een christelijke studentenvereniging of hun betrokkenheid bij het studentenpastoraat als een goede voorbereiding op een actieve participatie bij een gemeente?

In dit hoofdstuk worden de bovenstaande deelvragen in chronologische volgorde behandeld. Vanuit de resultaten van het onderzoek proberen we antwoorden te vinden. Hiermee worden een aantal invloedsfactoren zichtbaar, die in meer of mindere mate een rol spelen bij de kerkelijke betrokkenheid van oud-studenten.

4.1 De religieuze initiatie voor de studietijd

We veronderstellen, vanuit praktijkervaring en de literatuur, een positieve correlatie tussen de kerkelijke participatie van de ouders en de belangstelling voor geloofsvragen bij de kinderen. De belangstelling voor geloofsvragen kan in dit onderzoek blijken uit het lidmaatschap van een christelijke studentenvereniging, of de betrokkenheid bij een kerk tijdens de studie, of de deelname aan het studentenpastoraat. Vanuit de feitelijke participatie van ouders en studenten hebben we in het vorige hoofdstuk al geconcludeerd dat de positieve correlatie aanwezig is. Het simpele feit van een lidmaatschap hoeft echter niet altijd iets te zeggen over een inhoudelijke belangstelling. Een meerderheid (49%) van de respondenten kiest voor een christelijke vereniging vanwege de gezelligheid en de sociale contacten. Toch geven bijna alle respondenten aan dat zij in de studietijd veel bezig waren met vragen rond zingeving en geloof.

Om de invloedsfactor ‘religieuze opvoeding of initiatie’ nader aan te duiden, konden respondenten door middel van vier stellingen aangeven in hoeverre het geloof en de kerk van hun ouders betekenis hadden voordat zij gingen studeren.

Tabel 4.1: De betekenis van kerk en geloof voor de respondenten (in fase 1)

Stellingen (aantal respondenten = 129)	oneens	neutraal	eens
Ik voelde me thuis in de kerk waarin ik ben opgegroeid	29%	13%	58%
Mijn ouders waren betrokken bij deze kerk / geloofsgemeenschap	12%	8%	80%
Mijn ouders hebben mij geïnspireerd om mij te verdiepen in geloof en bijbel	10%	9%	81%
Voordat ik ging studeren, betekende het geloof veel voor mij	13%	17%	70%

De resultaten in tabel 4.1 laten zien dat de meeste studenten zich thuis voelden in de gemeente van hun ouders. Opvallend is dat 25 respondenten vanuit de verenigingen zich minder thuis voelden in de kerk van hun ouders. Je zou verwachten dat deze groep afhaakt, maar kennelijk is er nog voldoende reden (de eigen geloofsbeleving, maar ook sociale druk van ouders of vrienden) om zich aan te sluiten bij een christelijke vereniging. Van de respondenten uit de Geref. Gemeenten geeft 44% aan zich minder thuis te voelen. Bij de PKN ligt het percentage 'ik voelde me minder of niet thuis' op gemiddeld 20%. Bij de evangelische studenten (aangesloten bij Ichthus of Impact) zien we ook een verband tussen het antwoord bij stelling 1 en de aansluiting bij een kerk in de studietijd en daarna. De respondenten die zijn opgegroeid in een gemeente binnen de Protestantse kerk en zich daar niet thuis voelden, haken bijna zonder uitzondering af van de PKN.

Een ruime meerderheid (80%) geeft aan dat hun ouders betrokken waren bij een kerk of gemeente. De ouders hebben hen (80%) gestimuleerd om zich te verdiepen in het geloof en de bijbel. Er zijn wel kleine verschillen zichtbaar op basis van leeftijd: oudere respondenten geven een 10% hogere score aan voor de inspiratie door de ouders.

Voor de meerderheid van de respondenten betekende het geloof veel, voordat zij gingen studeren. De deelnemers van het studentenpastoraat antwoordden hier iets minder overtuigd (ca. 60% ipv. 75% bij de SV). Ook zijn er kleine verschillen zichtbaar op basis van leeftijd: oudere respondenten zijn meer overtuigd van de betekenis van het geloof voordat zij gingen studeren.

Conclusie: de religieuze initiatie is een belangrijke invloedsfactor voor onze respondenten. Deze uitkomsten bevestigen de stelling van Van der Ploeg (zie paragraaf 2.2.1): naarmate het geloof bij de ouders meer relevantie heeft, zullen de kinderen ook meer geïnspireerd raken. Dankzij de opvoeding door kerkelijk betrokken ouders hebben deze respondenten de keuze gemaakt om zich te verdiepen in de inhoud en de betekenis van het christelijke geloof.

4.2 De geloofsontwikkeling bij de student zelf

Na de religieuze initiatie volgt in de geloofsontwikkeling het zoekproces van de student zelf. Hij of zij is in de studietijd naast alle theoretische kennis, ook bezig met de verdere ontwikkeling van een eigen identiteit. We veronderstellen dat de geloofsontwikkeling bij de student zelf ook een invloedsfactor is voor de kerkelijke betrokkenheid. In het onderzoek zijn voor de tweede fase (zoektocht student) gerichte vragen gesteld over de betekenis en ontwikkeling van het geloof voor de student.

In de studententijd

De ontwikkeling van een eigen identiteit, ook op religieus gebied, speelt zich voor een groot deel af in de studententijd. De reacties van 133 respondenten bevestigen deze ontwikkeling.

Tabel 4.2: De geloofsontwikkeling bij de respondenten in de studententijd

Stellingen (aantal respondenten = 133)	oneens	neutraal	eens
Ik was in mijn studententijd veel bezig met vragen rond zingeving en geloof	9%	3%	88%
Ik twijfelde regelmatig aan de betekenis van het geloof	47%	13%	40%
Ik besprak mijn geloofsvragen vooral met leeftijdsgenoten	20%	16%	65%
Mijn geloof werd sterker in mijn studententijd	12%	20%	68%

Bijna alle respondenten geven aan dat zij in de studietijd veel bezig waren met vragen rond zingeving en geloof. Bijna de helft heeft regelmatig getwijfeld. De leden van de studentenverenigingen kenden minder geloofstwijfel: 30% geeft aan regelmatig te hebben getwijfeld. Onder de jongere generatie zijn er meer respondenten die twijfelen. Toch is het geloof voor de meeste respondenten sterker geworden tijdens de studententijd. Twintig procent antwoordt hier neutraal: het geloof is niet sterker, maar ook niet zwakker geworden.

De geloofsontwikkeling tijdens de studietijd is ongetwijfeld van belang voor de kerkelijke betrokkenheid: zonder geloof ligt participatie in een geloofsgemeenschap niet echt voor de hand. Toch is er geen significant verband te ontdekken tussen de reacties in tabel ... en de kerkelijke betrokkenheid. Zo is er geen verband te ontdekken tussen regelmatige geloofstwijfel bij de respondenten en kerkelijke betrokkenheid na de studie.

Na de studententijd

De geloofsontwikkeling is voor de laatste fase van het onderzoek minder expliciet bevraagd. Er is wel gevraagd naar de betekenis van de kerkdienst en de geloofsgemeenschap voor het eigen geloofsleven. Een meerderheid van 80-90% geeft aan de kerkdienst en de geloofsgemeenschap nodig te hebben voor de eigen geloofsbeleving.

Dat de geloofsontwikkeling gewoon doorgaat na de studie, blijkt uit onderstaande reactie.

Het laatste jaar heb ik me bewuster verdiept in 'wereldse kennis', gewoon over de evolutietheorie gelezen zonder er meteen een creationistisch boek bij te moeten pakken. Pas nu is er ruimte voor academische twijfel, daarvoor was ik te beschermd (reactie van een respondent).

4.3 De behoeften van de student

In hoofdstuk 3 hebben we gezien dat ruim 50% van de respondenten in hun studietijd was aangesloten bij een kerkelijke gemeente in de studentenstad. De deelnemers van het studentenpastoraat waren actief niet betrokken bij een reguliere wijkgemeente, deze groep is dan ook niet gevraagd naar hun ervaringen in een kerkelijke gemeente. In deze paragraaf kijken we naar de behoeften van de groep studenten, die actief betrokken was bij een kerk of gemeente, als het gaat om inhoud van de kerkdienst en de geloofsgemeenschap. Hoe sluit het aanbod van de reguliere kerkelijke gemeenten aan bij deze behoeften?

Behoefte aan geloofsgemeenschap

Vanuit de literatuur en de praktijkervaring weten we dat veel studenten niet zozeer de behoefte voelen om zich aan te sluiten bij een reguliere kerkelijke gemeente. Vaak

ervaren zij de geloofsgemeenschap al binnen hun studentenvereniging of het studentenpastoraat. Dit wordt bevestigd door 60% van de respondenten. Zij geven aan, vanwege het lidmaatschap van een vereniging, weinig behoefte te hebben om actief te worden in een kerkelijke gemeente. Bovendien bezoeken studenten vaak op verschillende plaatsen de kerkdiensten, waardoor het lastiger wordt om in een nieuwe gemeente te kunnen integreren. In de diensten in de studentenstad zoeken zij vaak medestudenten op, zodat de contacten met andere gemeenteleden waarschijnlijk beperkt zullen zijn.

Om erachter te komen hoe studenten de betrokkenheid bij de kerkelijke gemeente in de studentenstad hebben ervaren, is gevraagd naar de betekenis van de kerkelijke gemeente voor de respondenten. Feit is dat de kerkelijke situatie in Utrecht meer mogelijkheden biedt voor studenten dan de situatie in Wageningen. Mogelijk zijn er verschillen te constateren in de reacties tussen de leden in Wageningen en Utrecht?

Tabel 4.3: Ervaring van de kerkelijke gemeente in de studentenstad

Stellingen (aantal respondenten = 59)	Oneens	neutraal	eens
Ik voelde me echt lid van deze gemeente	34%	22%	44%
Ik vond het fijn om naar de diensten van deze gemeente te gaan	12%	10%	78%
Ik was doordeweeks betrokken bij activiteiten van deze gemeente	59%	8%	32%
Ik besprak veel van mijn geloofsvragen met mensen uit deze gemeente	66%	14%	20%
Ik droeg financieel bij aan deze gemeente	37%	17%	46%

De reacties van de respondenten bevestigen de gegevens uit de literatuur:

- De meeste studenten participeren alleen op zondag in de gemeente waar zij zich in de studentenstad hebben aangesloten. Zij hebben geen intensieve contacten met de andere gemeenteleden. Mogelijk voelen zij zich daardoor vaak niet echt lid van deze gemeente.
- Een meerderheid vond het fijn om naar de diensten van hun gemeente in de studentenstad te gaan. Dit blijkt ook uit ander onderzoek⁴⁹. Het motief hiervoor is vooral het beluisteren van een relevante preek.

Verschillen tussen studentensteden

De respondenten uit Utrecht laten een afwijkend patroon zien: zij voelden zich vaker echt lid van de gemeente in de studentenstad. De verhouding eens/oneens bij deze stelling komt voor deze groep uit op 2:5. Ook reageert deze groep nog positiever op de diensten van hun gemeente: vrijwel allen vonden het fijn om naar de diensten te gaan. Wat betreft een actieve participatie wijkt het beeld niet af van de andere respondenten: de Utrechtse respondenten waren in dezelfde mate doordeweeks betrokken.

Ter vergelijking is de Wageningse situatie onderzocht, ook voor de oud-leden van CSFR:

- men voelde zich iets minder vaak echt lid van de gemeente (eens/oneens, 3:5)
- men is minder uitgesproken positief over de diensten van deze gemeenten. Ruim 60% is positief, tegenover 25% neutraal.

⁴⁹ Kruizinga, 2008, p.15

4.4 De behoeften van de oud-student

Vanuit een eigen geloofsbeleving en de ervaringen in de eerste twee fasen zoekt een oud-student een geloofsgemeenschap die kan voorzien in deze behoeften. *De vraag in het onderzoek is welke behoeften studenten en oud-studenten eigenlijk hebben als het gaat om de inhoud van de kerkdienst, geloofsgemeenschap en kerkelijke organisatie? Hoe sluit het aanbod van de kerkelijke gemeente aan bij deze behoeften?* Met deze vragen is meteen al een eerste behoefte geschetst: een persoonlijke keuze voor een kerkelijke gemeente. Deze vraag sluit tevens aan op de onderzoeksvraag: *Welke factoren zijn na de studietijd bepalend bij de keuze voor een gemeente?*

4.4.1 De keuze voor een kerkelijke gemeente

Het geloof in de moderne samenleving wordt beïnvloed door de maatschappelijke tendensen. Zoals De Kock aangeeft gaat het om twee belangrijke ontwikkelingen: de individualisering en subjectivering van het geloof, en een deregulering van de kerkelijke instituties. De individualisering blijkt o.a. hieruit dat de gelovige zich gedraagt als consument en gevestigde kerken zich ontwikkelen als ‘keuzekerken’⁵⁰.

Deze tendensen maken het voor dit onderzoek belangrijk om te meten op basis van welke motieven de respondenten kiezen voor een gemeente. De respondenten die zich na hun studie hebben aangesloten bij een gemeente zijn negen stellingen voorgelegd, waarop zij konden reageren. Er hebben 104 respondenten gereageerd.

De vraag in de enquête luidde als volgt: Na je studietijd was je betrokken bij een kerkelijke gemeente. We zijn benieuwd wat voor jou de redenen waren om voor deze gemeente te kiezen?

Tabel 4.4: Redenen om zich bij een bepaalde kerkelijke gemeente aan te sluiten

Mogelijke redenen	Oneens	neutraal	eens
Ik was lid van deze kerk en had geen reden om naar een andere kerk over te stappen	39%	10%	51%
Deze gemeente sloot het meeste aan bij mijn eigen geloofsbeleving	14%	13%	73%
In mijn studietijd heb ik goede ervaringen opgedaan met deze gemeente/kerk	29%	19%	52%
Mijn partner en ik komen uit verschillende kerken en deze gemeente was voor beiden een goede keuze	62%	19%	19%
De warme gemeenschap trok mij aan	25%	29%	46%
De liturgische vormgeving van de kerkdiensten trok mij aan	27%	27%	46%
De inhoud van de preken trok mij aan	12%	19%	69%
Mijn ouders gingen ook naar een gemeente van deze kerk	63%	14%	23%
Er waren geen alternatieven	80%	13%	7%

De reacties bevestigen in hoge mate de stelling van De Kock, namelijk dat de gevestigde kerken zich als ‘keuzekerken’ ontwikkelen. Een meerderheid kiest na de studietijd een gemeente die het meest aansluit bij de eigen geloofsbeleving. Daarbij speelt vooral de inhoud van de preken een rol. Dit criterium weegt vooral zwaar bij de respondenten uit de

⁵⁰ Kock, de A., 2008, p. 55

verenigingen. Voor de deelnemers van het Studentenpastoraat weegt de liturgische vormgeving het zwaarst.

Het lidmaatschap van de ouders speelt nauwelijks mee criterium bij de keuze voor een kerkelijke gemeente. Het eigen lidmaatschap en de goede ervaringen in de studententijd zijn voor een kleine meerderheid wel bepalend. Dit criterium weegt voor de Impacters weer minder zwaar dan voor de andere twee groepen. Op zichzelf ook logisch, gezien de lage kerkelijke participatie van deze groep.

4.4.2 Inhoud van de kerkdienst

Zoals in de vorige paragraaf al werd geconstateerd blijkt de inhoud van de kerkdienst voor veel respondenten een belangrijke rol te spelen in de keuze voor een kerkelijke gemeenschap. In het vorige hoofdstuk kwam ook de inhoud van de kerkdienst naar voren als belangrijkste reden om zich niet meer thuis te voelen in de eerste gemeente na afstuderen.

Om erachter te komen in hoeverre de inhoud van de kerkdienst aansluit bij de behoefte van de respondenten, zijn vier stellingen voorgelegd. De 100 respondenten zijn (uiteraard) aangesloten bij een kerkelijke gemeente.

Tabel 4.5: De beleving van de kerkdiensten in de huidige gemeente

Stellingen (aantal respondenten = 100)	oneens	neutraal	eens
Ik heb de kerkdienst of de samenkomst nodig voor mijn geloof	8%	8%	84%
Ik vind de kerkdiensten in mijn huidige gemeente over het algemeen inspirerend	15%	17%	68%
De preken in mijn huidige gemeente zijn relevant voor mijn leven in de hedendaagse maatschappij	18%	19%	63%
Ik ben tevreden over de liturgie van de gemiddelde kerkdienst in mijn gemeente	17%	16%	67%

Een grote meerderheid geeft aan de kerkdienst nodig te hebben. Hier ligt dus een duidelijke behoefte bij de kerkleden. De andere reacties geven in feite de tevredenheid van de respondenten weer:

- over de kerkdienst in zijn geheel
- de preken
- de liturgie

Ongeveer 5% van de respondenten is het volledig oneens met de stellingen, zij zijn duidelijk ontevreden over de kerkdiensten. Aan de andere kant (volledig eens) staan ca. 25-30% van de respondenten. Circa 25% zit niet helemaal lekker, maar is ook niet echt ontevreden. Samenvattend zijn de respondenten overwegend tevreden met de inhoud van de kerkdiensten in hun gemeente.

4.4.3 De geloofsgemeenschap

De geloofsgemeenschap speelt bij de keuze voor een kerkelijke gemeenschap een minder belangrijke rol dan de inhoud van de dienst. Toch geeft nog altijd bijna de helft van de respondenten aan dat zij 'de warme gemeenschap' als aantrekkelijk hebben ervaren bij

hun eerste gemeente. Wat betreft de huidige geloofsgemeenschap zijn aan 100 respondenten de onderstaande stellingen voorgelegd.

Tabel 4.6: De beleving van de geloofsgemeenschap in de huidige gemeente

Stellingen (aantal respondenten = 100)	oneens	neutraal	Eens
Ik ervaar verbondenheid met de meesten andere leden van mijn gemeente	12%	22%	66%
Ik heb de geloofsgemeenschap met andere gemeenteleden nodig voor mijn geloof	6%	11%	83%
Ik ben actief betrokken bij de doordeweekse activiteiten van mijn gemeente	19%	12%	69%
In mijn gemeente is ruimte om het geloof op verschillende manieren te beleven	5%	25%	70%

De reacties op stelling 2 geven de waarde aan die respondenten hechten aan de geloofsgemeenschap. Opvallend is dat respondenten de geloofsgemeenschap even belangrijk vinden als de inhoud van de kerkdienst. Bijna hetzelfde percentage (83% vs. 84%) heeft aan de geloofsgemeenschap nodig te hebben voor hun geloof.

De waardering van de huidige situatie blijkt uit de reacties op stelling 1. Tweederde van de respondenten ervaart de geloofsgemeenschap in de praktijk. De mate waarin men de verbondenheid ervaart, hangt mogelijk voor een deel af van de eigen inzet. Als 20% aangeeft niet actief betrokken te zijn bij de activiteiten doordeweeks, zal dat waarschijnlijk gevolgen hebben voor de mate waarom men verbondenheid ervaart.

4.4.4 De kerkelijke organisatie

De kerkelijke structuur en organisatie speelt ook een rol bij de behoefte van oud-studenten. Dit volgt uit de individualiseringstrend in de samenleving en de behoefte aan autonomievergroting die hiermee samenhangt. Vanuit het onderzoek *God in Nederland* hebben we een stuk ontevredenheid gezien op dit punt. In paragraaf 3.4 zagen we al dat de mate van inspraak (als gemeentelid had ik te weinig invloed op het reilen en zeilen van de gemeente) voor 3 respondenten reden was om zich niet meer thuis te voelen.

Aan 100 respondenten zijn onderstaande 3 stellingen voorgelegd met betrekking tot de organisatie van de kerkelijke gemeente.

Tabel 4.7: De beleving van de kerkelijke organisatie

Stellingen (aantal respondenten = 100)	Oneens	neutraal	Eens
Gemeenteleden worden voldoende betrokken bij de ontwikkelingen in mijn kerk	10%	21%	69%
Door mijn verantwoordelijkheid te nemen in mijn kerk, ben ik positiever gaan denken over de kerk	18%	30%	52%
Ik vind dat mijn gemeente op een eigentijdse manier wordt bestuurd	17%	33%	50%

De respondenten geven in positieve zin aan dat zij voldoende worden betrokken bij de ontwikkelingen in de gemeente. Minder positief zijn de reacties bij stelling 2 en 3. Dit kan een indicatie zijn van een breder gevoelde onvrede met de bestaande gang van zaken, of wellicht gebaseerd zijn op incidenten uit het verleden.

4.5 Redenen om af te haken

In deze paragraaf willen we vanuit de onderzoeksresultaten een voorzichtige uitspraak doen over de redenen waarom oud-studenten af haken. Hiermee willen we antwoord geven op de deelvraag: *om welke redenen haken oud-studenten af, en op welke manier zijn ze dan nog bezig met hun geloof?*

Bij de uitwerking in deze paragraaf is onderscheid gemaakt tussen twee groepen:

- a. de kerkelijk betrokken respondenten
- b. de niet-kerkelijk betrokken respondenten

Voor de kerkelijk betrokken respondenten

Aansluitend op de vorige paragraaf, over de behoeften bij de oud-student, beginnen we bij de mogelijke breekpunten op het gebied van geloofsinhoud, geloofsgemeenschap en kerkelijke structuur. In het onderzoek zijn aan 100 kerkelijk betrokken respondenten - in fase drie - de onderstaande stellingen voorgelegd. We willen weten of respondenten het lidmaatschap opzeggen als hun gemeente niet voldoet aan hun behoefte op dit punt.

Tabel 4.8: Redenen om af te haken van de huidige kerkelijke gemeente

Stellingen (aantal respondenten = 100)	Oneens	neutraal	eens
Als ik geen verbondenheid meer ervaar met de leden van mijn gemeente, ga ik op zoek naar een andere gemeente	40%	24%	36%
Als de inhoud van de kerkdienst niet meer aansluit bij mijn behoefte, ga ik op zoek naar een andere gemeente	38%	23%	39%
Als ik merk dat de leiding van mijn gemeente bezig is zijn eigen wensen door te drukken, ga ik op zoek naar een andere gemeente	33%	35%	32%
Als er geen ruimte meer is voor verschillende geloofsbelevingen, ga ik op zoek naar een andere gemeente	20%	37%	43%

De reacties zijn tamelijk verdeeld: geen van de criteria springt eruit met een hoge score 'eens'. Relatief veel respondenten reageren met 'oneens' of 'neutraal', wat er mogelijk op kan wijzen dat:

- a. een gebrek aan het ene aspect het andere kan compenseren
- b. de respondenten met enige coulance reageren, als niet direct in een bepaalde behoefte wordt voorzien.

Toch is een aanzienlijk deel van de respondenten bereid een andere gemeente te zoeken, vooral als het gaat om de diversiteit in geloofsbeleving.

Voor de niet-kerkelijk betrokken respondenten

Het lijkt tegenstrijdig om te kijken naar afhakers als je nog niet eens aangesloten bent bij een kerk of gemeente. Toch is er opzichte van fase 1 en 2 is wel degelijk sprake van afhaken. Ongeveer 30 respondenten zijn op het moment van onderzoek niet aangesloten bij een kerkelijke gemeente. Circa 20 respondenten heeft zich na de studie nooit aangesloten bij een gemeente. Er is niet gevraagd naar de reden hiervoor. Een ander deel is afgehaakt bij de gemeente van eerste keuze (3), of konden na verhuizing geen aansluiting meer vinden bij een gemeente (2), of heeft - nadat zij zich niet meer thuis voelden - geen andere gemeente meer kunnen vinden (4).

Aan de 30 personen die aangaven niet betrokken te zijn bij een kerkelijke gemeente, zijn enkele vragen voorgelegd om ondermeer de deelvraag te beantwoorden 'hoe ze dan nog

met hun geloof bezig zijn?'. Beschouwen ze zichzelf nog als gelovig mens, of niet? Hebben zij nog behoefte aan geloofsinhoud, of ontmoeting met andere gelovigen in kerkelijke vieringen of diensten? Is er een reden om alsnog aan te haken?

Op de vraag 'bezoek je wel eens een kerkdienst' antwoorden 24 respondenten bevestigend, 6 ontkennend. Vervolgens werd de vraag gesteld 'waarom?'. De respondenten konden meerdere antwoorden geven. Uit de antwoorden is af te leiden dat de meerderheid van deze respondenten op zoek lijkt te zijn naar een kerkelijke gemeente.

Tabel 4.9: Kun je een of meer redenen noemen waarom je wel eens een kerkdienst bezoekt?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Nostalgie	13,5%	5
mijn kinderen iets meegeven van de traditie waarin ik ben opgegroeid	2,7%	1
ik ben op zoek naar een gemeente of kerk om me bij aan te sluiten	37,8%	14
voor rouw- en trouwdiensten	10,8%	4
om mijn partner een plezier te doen	2,7%	1
Anders	32,4%	12

De diensten en vieringen in de PKN zijn voor deze niet-kerkelijk betrokken respondenten nog duidelijk in beeld, naast de meer evangelisch-charismatisch getinte vieringen in de NGK en Baptistengemeente/Pinkstergemeente.

Tabel 4.10: Je gaf aan nog wel eens een dienst of viering te bezoeken. Van welke kerk meestal?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Protestantse Kerk in Nederland (hervormde gemeente, gereformeerde kerk, lutherse gemeente)	43,8%	14
Rooms-Katholieke Kerk	3,1%	1
Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)	6,3%	2
Gereformeerde Gemeente	3,1%	1
Christelijke Gereformeerde Kerken	3,1%	1
Nederlands Gereformeerde Kerken	15,6%	5
Baptistengemeente / Pinkstergemeente	25,0%	8
Anders	0,0%	0
<i>answered question</i>		32
<i>skipped question</i>		120

Bij de laatste vraag konden respondenten aangeven of het geloof nog iets voor hen betekent.

Tabel 4.11: Beschouw je jezelf als een gelovig mens?

Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Ja, beslist	85,7%	24
Ik weet het eigenlijk niet	14,3%	4
Nee, zeker niet	0,0%	0
<i>answered question</i>		28
<i>skipped question</i>		114

De antwoorden zijn op zichzelf hoopgevend, want de meeste respondenten beschouwd zichzelf beslist nog als gelovig. Dit zou voldoende reden kunnen zijn om aan te haken bij een kerk of gemeente.

4.6 Invloed van de studentenvereniging

Om antwoord te kunnen geven op de vraag welke factoren een rol spelen bij de kerkelijke betrokkenheid van studenten en oud-studenten, is ook een deelvraag geformuleerd rond de invloed van de christelijke studentenvereniging: *In welke mate ervaren oud-studenten hun lidmaatschap van een christelijke studentenvereniging als een goede voorbereiding op een actieve participatie bij een gemeente?* De vraag is welke invloed de vereniging had op de geloofsontwikkeling en de kerkelijke betrokkenheid van de respondenten? Voordat we deze vraag beantwoorden, kijken we eerst naar de beleving van het lidmaatschap.

In tabel 4.12 is de verdeling van de oud-leden over de verschillende verenigingen weergegeven. Naast onderstaande verenigingen waren 15 Impact'ers aangesloten bij verschillende andere verenigingen (Navigators, VGS).

Tabel 4.12: Van welke studentenvereniging was je lid?		
Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
Ichthus Utrecht	0,0%	0
Ichthus Wageningen	32,9%	28
CSFR Utrecht	36,5%	31
CSFR Wageningen	29,4%	25
Anders	1,2%	1
answered question		85

Beleving van het lidmaatschap van de vereniging

Het lidmaatschap van een christelijke vereniging kan verschillende redenen hebben. Daarbij is het voorstelbaar dat een student, die voor de gezelligheid of vanuit sociale druk lid is geworden, na de studie gemakkelijker afhaakt van de kerkelijke gemeenschap. Om dit verband te onderzoeken is de vraag gesteld waarom respondenten lid zijn geworden.

Tabel 4.13: Er kunnen verschillende redenen zijn waarom je het lidmaatschap van een studentenvereniging waardeert. Welke van onderstaande redenen was op jou het meest van toepassing?		
Mogelijke antwoorden	Response Percent	Response Count
de gezelligheid en de sociale contacten	48,0%	48
mijn persoonlijke ontwikkeling	15,0%	15
de gesprekken over geloof, godsdienst en bijbel	33,0%	33
de diversiteit aan geloofsbelevingen	4,0%	4
answered question		100
skipped question		15

Voor de meeste respondenten blijken de 'gezelligheid en de sociale contacten' de belangrijkste reden om lid te worden. Dit argument wordt door jongere studenten (in Utrecht) vaker genoemd. Toch speelde ook voor deze groep (gezelligheid en sociale contacten) de vereniging een belangrijke rol bij de geloofsontwikkeling. Deze groep, die kennelijk gezelligheid ook belangrijk vindt, blijkt in dezelfde mate bezig te zijn met vragen rond zingeving en geloof.

Er is geen verband tussen de waardering van het lidmaatschap van de studentenvereniging en de participatie na de studententijd. De groep die ‘gezelligheid en sociale contacten’ als belangrijkste motief noemt om lid te worden, maakt na de studie geen significant andere keuzes. Men participeert in dezelfde mate in een kerkelijke gemeenschap. Er blijken 6 respondenten te zijn die nog geen aansluiting hebben gevonden bij een gemeente. Zij zijn wel nog op zoek naar een gemeente en beschouwen zichzelf beslist als gelovig.

Betekenis voor de geloofsontwikkeling en kerkelijke betrokkenheid

De betekenis van de vereniging voor de geloofsontwikkeling is gemeten door middel van de eerste twee stellingen in tabel 4.14. Stelling 3 en 4 meten de invloed van medestudenten en studentenvereniging op de kerkelijke betrokkenheid.

Tabel 4.14: betekenis studentenvereniging voor geloof en kerkelijke betrokkenheid

Stellingen (aantal respondenten = 100)	oneens	neutraal	eens
Mijn studentenvereniging speelde een duidelijke rol bij de ontwikkeling van mijn geloof	7%	11%	82%
Door de ervaringen op mijn studentenvereniging heeft het geloof voor mij inhoud en betekenis gekregen	14%	18%	68%
Door de gesprekken met mijn medestudenten heb ik een bewuste keuze kunnen maken voor een kerk	33%	36%	31%
Door het lidmaatschap van mijn studentenvereniging had ik weinig behoefte om actief te worden in een kerkelijke gemeente	31%	10%	59%

Een grote meerderheid geeft aan dat de studentenvereniging een duidelijke rol heeft gespeeld bij de ontwikkeling van zijn of haar geloof. Aangezien een ontwikkeling zowel positief als negatief geduid kan worden, is stelling 2 voorgelegd. Hier antwoordt een meerderheid in positieve zin. Kennelijk heeft de vereniging niet voor iedereen bijgedragen aan de inhoud en betekenis van het geloof. Misschien was die relevantie voor die tijd al duidelijk (uit ander onderzoek blijkt dat 50% van de CSFR-leden al belijdenis heeft gedaan). Dit vermoeden stemt overeen met de reactie van 77% van de oud-leden, die aangeven dat hun geloof sterker is geworden in de studententijd.

Hoewel leeftijdsgenoten een belangrijke rol spelen in de geloofsontwikkeling, is de invloed van de medestudenten op de keuze van een kerk kennelijk veel geringer. Voor slechts een derde van de studenten hebben medestudenten een bepalende rol gespeeld. Met name jongere respondenten laten deze factor weer zwaarder meewegen bij een bewuste keuze voor een kerk.

Tijdens de studietijd vormt de christelijke vereniging voor de meerderheid een alternatief voor actieve kerkelijke participatie. De studentenvereniging neemt vooral bij de leden van Ichthus de plaats in van de kerkelijke gemeente. Vooral in deze groep studenten bestond minder behoefte om actief te worden in een gemeente. Dat betekent echter niet dat zij geen kerkdiensten bezochten.

Kerkelijke participatie na de studietijd

Na het afstuderen blijft een minderheid (35%) in de studentenstad wonen. Zij blijven in veelal betrokken bij een kerkelijke gemeente. Er blijken 6 respondenten (SV-leden) geen aansluiting te zoeken bij een gemeente. Van de 69 respondenten die verhuizen, zoeken er

53 (77%) in het eerste jaar aansluiting bij een kerkelijke gemeente. Na het tweede jaar blijven er 13 oud-studenten (in de studentenstad en verhuisd naar elders) over, die geen aansluiting hebben gevonden bij een kerkelijke gemeente.

4.7 Invloed van het studentenpastoraat

Om antwoord te kunnen geven op de vraag welke factoren een rol spelen bij de kerkelijke betrokkenheid van studenten en oud-studenten, is ook een deelvraag geformuleerd rond de invloed van het studentenpastoraat: *in welke mate ervaren oud-studenten hun betrokkenheid bij het studentenpastoraat als een goede voorbereiding op een actieve participatie bij een gemeente?* De vraag is welke invloed de vereniging had op de geloofsontwikkeling en de kerkelijke betrokkenheid van de respondenten? Voordat we deze vraag beantwoorden, kijken we eerst naar de beleving van het studentenpastoraat.

De beleving van het studentenpastoraat

Aan de deelnemers van het studentenpastoraat is de vraag voorgelegd wat voor hen het belangrijkste motief was om mee te doen. Gezelligheid en sociale contacten blijken voor deze respondenten een ondergeschikte rol te spelen. Hiermee onderscheidt het pastoraat zich van de verenigingen, waar ‘gezelligheid en sociale contacten’ juist het belangrijkste motief vormen om lid te worden. Bijna 40% van de respondenten geeft de vieringen als reden voor hun betrokkenheid bij het pastoraat. Dit zegt waarschijnlijk ook veel over de selectie in de populatie, waarbij mogelijk vooral bezoekers van de vieringen zijn benaderd om mee te doen aan het onderzoek.

Betekenis voor de geloofsontwikkeling en kerkelijke betrokkenheid

De geloofsontwikkeling en de ervaring van de deelnemers van het studentenpastoraat is gemeten door middel van vijf stellingen. Er hebben 26 respondenten gereageerd. De resultaten staan in tabel 4.15.

Tabel 4.15: geloofsontwikkeling bij deelnemers van het studentenpastoraat

Stellingen (aantal respondenten = 26)	oneens	neutraal	eens
Ik was in mijn studietijd veel bezig met vragen rond zingeving en geloof	12%	8%	81%
Ik twijfelde regelmatig aan de betekenis van het geloof	35%	12%	54%
Ik besprak mijn geloofsvragen vooral met medestudenten bij het studentenpastoraat	62%	8%	31%
Mijn geloof werd sterker in mijn studietijd	19%	27%	54%
De pastor van het studentenpastoraat heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan mijn geloofsontwikkeling	15%	12%	73%

Kenmerkend voor deze respondenten is de centrale rol van de studentenpastor: voor driekwart van de deelnemers heeft de pastor een belangrijke bijdrage geleverd naar de geloofsontwikkeling. De geloofsvragen werden vaker met de pastor besproken, dan met de medestudenten.

Driekwart van de oud-deelnemers van het studentenpastoraat geeft aan dat het pastoraat een duidelijke rol heeft gespeeld bij de ontwikkeling van hun geloof. In dezelfde mate als bij de verenigingen heeft het pastoraat bijgedragen aan inhoud en betekenis van het geloof bij de deelnemers. Voor een meerderheid (54%) werd het geloof sterker tijdens de

studietijd. Opvallend is hier de omvang van de neutrale categorie ten opzichte van de studentenverenigingen.

Het studentenpastoraat vormt in feite een kerkelijke gemeente met eigen vieringen. Voor 65% van de respondenten was de betrokkenheid bij het SP dan ook reden om niet actief te worden in een reguliere kerkelijke gemeente. Een deel van de respondenten was nog wel lid van een wijkgemeente, maar dat leidde niet tot participatie in deze gemeente.

Kerkelijke participatie na de studietijd

Na het afstuderen blijven 9 respondenten (35%) in de studentenstad wonen. Van hen zijn op het moment van onderzoek nog 7 mensen betrokken bij het studentenpastoraat.

Achttien oud-studenten zijn na hun studie vertrokken naar elders. Van deze groep vindt 70% aansluiting bij een kerkelijke gemeente, waarvan 10 respondenten bij een gemeente binnen de PKN. Belangrijke argumenten om zich bij een bepaalde gemeente aan te sluiten:

- deze gemeente sluit het meeste aan bij mijn geloofsbeleving (85%)
- de liturgische vormgeving van de kerkdiensten trok mij aan (65%)

4.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn we op zoek geweest naar mogelijke invloedsfactoren die de kerkelijke betrokkenheid van oud-studenten kunnen verklaren. We zijn begonnen bij de religieuze initiatie in het gezin en de kerkelijke gemeente van de ouders. Een grote meerderheid van de respondenten werd door de ouders gestimuleerd om zich te verdiepen in geloof en Bijbel. Het geloof neemt voor de meesten een belangrijke plaats in. Een meerderheid voelde zich thuis in de kerkelijke gemeente van de ouders.

Als tweede factor hebben we de geloofsontwikkeling bij de student zelf besproken. Uit de reacties blijkt dat de meeste respondenten intensief bezig waren met vragen rond zingeving en geloof. Dit geeft aan hoe belangrijk de studententijd is voor de religieuze vorming van studenten. Ondanks de regelmatige twijfel blijkt het geloof voor de meeste respondenten in de studententijd sterker te zijn geworden.

Een derde factor wordt gevormd door de ervaringen in de studentenstad. Naast het studentenpastoraat en de studentenvereniging had een meerderheid van de studenten behoefte aan kerkelijke participatie in de studentenstad. De waardering voor de diensten was overwegend positief. De geloofsvragen worden meestal besproken met leeftijdsgenoten. Bij het studentenpastoraat bespraken de respondenten hun geloofsvragen vooral met de studentenpastor.

Een meerderheid heeft na de studententijd nog steeds een geloofsgemeenschap nodig voor het eigen geloofsleven. In de onderzoeksresultaten wordt het maatschappelijke proces van individualisering zichtbaar in de ontwikkeling van de gevestigde kerken tot 'keuzekerken'. Ongeveer 75% van de respondenten maakte een eigen keuze voor een kerkelijke gemeente, los van de ouders. De meest kritische factor bij dit keuzeproces is de inhoud van de kerkdienst. De respondenten geven in grote meerderheid aan de kerkdienst en de geloofsgemeenschap nodig te hebben voor hun geloof. Tweederde geeft aan tevreden te zijn over de kerkdiensten en de geloofsgemeenschap in hun huidige gemeente. De reacties op de stellingen rond de kerkelijke organisatie geven een minder eenduidig beeld. Slechts de helft van de respondenten vindt dat zijn of haar gemeente op een eigentijdse manier

wordt bestuurd. Desondanks is dit voor weinig respondenten reden om de gemeente te verlaten. Blijkbaar brengen de andere kenmerken van de gemeente de afweging weer in balans.

Naast de kerkelijk betrokkenen is ruim 20% van de respondenten nog niet betrokken bij een gemeente. De meesten van hen zijn nog wel op zoek naar een gemeente. Een meerderheid deze respondenten (85%) beschouwt zichzelf beslist als gelovig mens. De anderen geven aan het 'eigenlijk niet te weten'. Op een totale onderzoekspopulatie van 142 oud-studenten betekenen deze cijfers enerzijds een substantieel aandeel van respondenten die nog op zoek zijn. Anderzijds lijkt het aantal respondenten dat zich echt afkeert van het geloof beperkt te zijn.

De verenigingen en het studentenpastoraat hebben een positieve invloed op de geloofsontwikkeling van de betrokkenen. Indirect werkt een vereniging bevorderend voor de kerkelijke participatie, aangezien de behoefte aan geloofsgemeenschap wordt gevoeld in de studietijd.

5. Discussie

Dit onderzoek probeert een antwoord te geven op de vraag hoe zich de kerkelijke betrokkenheid onder studenten en oud-studenten ontwikkelt. Hiertoe is een instrument ontwikkeld om die betrokkenheid te meten en mogelijke invloedsfactoren te kunnen destilleren. Voordat we de resultaten op waarde kunnen schatten, moeten we nogmaals de tekortkomingen in onze methodiek benoemen. Vervolgens staan we stil bij de eerste drie doelstellingen van dit onderzoek. In hoeverre zijn deze doelen gerealiseerd? Hoe verhouden zich de resultaten met de literatuur?

5.1 Tekortkomingen onderzoeksmethodiek

In de methodische verantwoording is aangegeven dat de onderzoeksmethode tekort schoot, doordat er geen a-selecte steekproef heeft plaatsgevonden. De reacties van de respondenten die we wel konden benaderen, geven daardoor waarschijnlijk een vertekend beeld van de populatie. In de afstemming met de leden van de klankbordgroep zijn we tot de conclusie gekomen dat de resultaten van het onderzoek hooguit indicaties geven van de ontwikkelingen in de populatie oud-studenten met betrekking tot de kerkelijke betrokkenheid.

In de resultaten zien we een probleem bij het aanhaken van respondenten bij een kerkelijke gemeente. De meeste van deze respondenten geeft aan 'beslist nog gelovig' te zijn. Maar zijn oud-leden of deelnemers van Studentenpastoraat die zichzelf niet meer als gelovig beschouwen wel vertegenwoordigd in de adressenbestanden? Waarschijnlijker is dat de afhakers van kerk en geloof zijn ondervertegenwoordigd. Zij zullen immers niet vaak lid zijn van een reünistenvereniging, of als alumnus te boek staan. In de onderzoekspopulatie Studentenpastoraat zijn vooral degenen vertegenwoordigd, die nog (lange tijd) contact hadden met de studentenpastor of verbonden zijn (geweest) met de vieringen van het Studentenpastoraat. Daardoor zijn degenen die meer informeel betrokken waren bij het Studentenpastoraat ondervertegenwoordigd.

Hiermee willen we nogmaals benadrukken dat de resultaten in dit rapport slechts indicaties geven voor de ontwikkelingen binnen de gekozen doelgroepen.

5.2 De feitelijke situatie bij de transitie

Met dit onderzoek wilden we inzicht verwerven in de feitelijke situatie bij de transitie van studenten via een studentenkerk en/of een vereniging naar een reguliere kerkelijke gemeente. De feitelijke situatie in de verschillende fases van kerkelijke betrokkenheid is beschreven in hoofdstuk 3.

Wat is ons daarbij opgevallen? In eerste instantie lijkt de trend van kerkverlating onder jongeren weersproken te worden door de onderzoeksresultaten. In de beslissende fase na afstuderen blijkt dat maar liefst 75% van de respondenten zich aansluit bij een kerkelijke gemeente. In absolute getallen is echter wel degelijk sprake van een afname van de betrokkenheid. Het aandeel niet-aangesloten respondenten neemt toe van 4% in fase 1, naar 20-25% in fase 3 na afstuderen. Deze afname van de betrokkenheid is niet alleen zichtbaar bij de deelnemers van het studentenpastoraat, maar evengoed bij de studentenverenigingen.

De Protestantse Kerk blijkt vooral leden te verliezen in het evangelische segment van de studentenverenigingen (Ichthus, Navigators). Van deze respondenten die zijn opgegroeid in een gemeente binnen de PKN, haakt na de studie tweederde af. De vraag is hoe dit verschijnsel te verklaren? Is er binnen de PKN onvoldoende ruimte voor de evangelische geloofsbeleving? Sprekend voor de situatie in Wageningen zijn de traditionele en behoudende gemeenten binnen de PKN hier dominant vertegenwoordigd. De Nederlands Gereformeerde Kerk (NGK) is populair onder de studenten en wordt gekenmerkt door een sterke evangelische inslag en een congregationalistische organisatie. In Wageningen vertrekt 40% van de Ichthus-respondenten, afkomstig uit de PKN, naar de NGK of een Baptisten/Pinkstergemeente.

Wat betreft de respondenten vanuit de christelijke verenigingen hebben we te maken met een specifieke doelgroep uit de orthodoxe hoek van de kerk, gezien de kerkgang op zondag. Dankzij de typering door Motivaction van de groepen in de kerk, weten we dat de PKN vooral de ‘traditionele burgerij’ en de ‘postmaterialisten’ bereikt. De leden van de verenigingen komen vooral uit de eerste groep. Van deze respondenten mag je verwachten dat zij geneigd zijn traditionele keuzes te maken. Kenmerkend voor de ‘traditionele burgerij’ is hun gerichtheid op de status-quo, plichtsgetrouwheid en het vasthouden aan tradities. Gezien de onderzoeksmethode (paragraaf 1.6) heeft uit deze populatie waarschijnlijk het meest conservatieve deel gereageerd op onze webenquête. Als we bij deze groep respondenten bijvoorbeeld zien dat ruim 20% geen vlotte aansluiting maakt met een kerkelijke gemeente, ligt dit percentage in de totale populatie waarschijnlijk hoger. Verder bestaat het vermoeden dat de kerkverlating onder de oud-leden van de christelijke verenigingen in werkelijkheid groter is dan uit de resultaten van dit onderzoek blijkt. Deze leden zijn waarschijnlijk tijdens of direct na hun studie afgehaakt en geen alumnus of reünist geworden bij hun vereniging.

Kerkverlating wordt in de literatuur vaak gekoppeld met een verlies aan inhoud en relevantie van het geloof. Van der Ploeg maakt deze koppeling, maar ook Dekker constateert een verband tussen culturele aspecten (instemming met de boodschap) en structurele aspecten (lidmaatschap en participatie)⁵¹. Deze koppeling tussen gebrek aan geloofsinhoud en niet-kerkelijke betrokkenheid blijkt niet uit dit onderzoek. We zien juist bij 85% van de respondenten die nog geen lid zijn, dat zij zichzelf beslist als gelovig mens beschouwen. De meesten van hen zijn nog op zoek naar een gemeente. Een minderheid weet het niet precies, maar heeft het geloof ook niet afgeserveerd. Deze waarnemingen ondersteunen wel de hypothese van De Kock m.b.t. de deregulering van de kerkelijke instituties. De kerkelijke godsdienstigheid zal zich vaker buiten de kerkmuren afspelen. De gelovige gedraagt zich steeds vaker als consument.

5.3 Ervaringen en invloedsfactoren

Met dit onderzoek wilden we ook inzicht verwerven in de redenen van de mogelijke afnemende kerkelijke betrokkenheid bij oud-studenten. Dit hebben we gedaan door bij elke fase te vragen naar de ervaringen en meningen over de kerkelijke gemeente waarbij men was betrokken. Op basis van deze ervaringen en meningen proberen we relevante invloedsfactoren te onderscheiden, die een rol spelen bij de transitie vanuit de kerk van de ouders naar een eigen kerkelijke gemeente. De invloedsfactoren bij de kerkelijke betrokkenheid zijn beschreven in hoofdstuk 4.

⁵¹ Dekker, 2005, p. 141

Welke invloedsfactoren zijn nu echt van belang? Als eerste hebben we de geloofsopvoeding door de ouders benoemd. Aangezien we vanuit een min of meer kerkelijke betrokkenheid in fase 3 (na afstuderen) hebben teruggekeken naar fase 2 (studietijd) en fase 1 (gezin ouders), kunnen we geen algemene uitspraken doen over de effectiviteit van de opvoeding in kerkelijk betrokken gezinnen. Wel kunnen we zeggen dat de kerkelijke betrokkenheid van deze respondenten in het verlengde ligt van de betrokkenheid van de ouders.

De geloofsoverdracht via een proces van initiatie en socialisatie in de kerkelijke gemeenschap heeft deels afgedaan of een andere invulling gekregen. In orthodoxe kringen wordt - met wisselend succes - nog wel getracht de oude triangel van kerk, school en gezin overeind te houden. Ook studentenverenigingen kunnen op die manier conserverend werken, maar vroeg of laat komen studenten en oud-studenten in een open samenleving terecht, waarin het aankomt op individueel doorleefde keuzes. De studietijd wordt voor alle studenten gekenmerkt door twijfel aan inhoud en relevantie van het geloof en de geloofstraditie. Dat oud-studenten, ook vanuit de Gereformeerde Gemeenten, bewust kiezen voor een kerkelijke gemeenschap en in de frequentie van het kerkbezoek afwijken van het patroon van hun ouders, laat zien dat ook zij hun religieuze socialisatie deels achter zich hebben gelaten.

Naast de factoren opvoeding en religieuze initiatie en socialisatie, speelt de eigen geloofsontwikkeling van de studenten een grote rol. We zien uit de resultaten dat de geloofsontwikkeling niet stopt na de middelbare school. De student zit (ook) wat betreft de religieuze ontwikkeling nog middenin de adolescentie. Hij of zij staat, gezien de geloofstwijfel en de geloofsgroei, nog open voor veel vragen. Dit maakt de fase van de 'zoekende student' uitermate belangrijk in het proces van de geloofsontwikkeling. De kerk kan en mag een belangrijke rol spelen in deze zoektocht. Dit wordt bevestigd door godsdienstpedagogen (zie 2.2.2) en godsdienstsociologisch onderzoek. Vanuit de resultaten van het onderzoek 'God in Nederland' wordt opgemerkt 'dat jongeren (van 17 tot 24 jaar) relatief zeer vaak zeggen dat de kerken in Nederland veel of voldoende te bieden hebben aan mensen met spirituele vragen'⁵². De vraag is vervolgens in hoeverre het lukt voor de kerken om aan te sluiten bij de behoeftes en vragen van de jongeren. Bij de aansluiting is aandacht voor de leefstijl en de ontmoeting met leeftijdgenoten wezenlijk. De ontmoeting met leeftijdgenoten wordt in de praktijk zichtbaar in de ontwikkeling van studentenkerken in de grote steden en de belangrijke rol van de christelijke verenigingen. Deze studentenkerken en verenigingen kenmerken zich echter door het gebruik van traditionele vormen. De vraag is of er niet een grotere diversiteit aan stijlen nodig is om een grotere diversiteit aan studenten te kunnen bereiken.

De geloofsbeleving is de belangrijkste factor in het zoekproces naar een gemeente. De gemeente waar de respondenten zich aansluiten moet aansluiten bij de eigen geloofsbeleving. De Kock geeft aan dat vanuit de individualisering en subjectivering van het geloof, de factor 'beleving' een steeds belangrijker rol gaat spelen⁵³. Van de ondervraagde studenten in het onderzoek '*Tussen hoofd en hart*' laat 39% weten meer en andere liederen te willen zingen in de dienst. Ook wordt meer ruimte verwacht voor emotie en getuigenissen in de dienst. Deze tendens wordt in dit onderzoek bevestigd, waar vooral evangelische studenten afhaken van de Protestantse Kerk.

⁵² Bernts, 2007, p. 29

⁵³ Kock, de A. 2008, p. 61

De inhoud van de kerkdienst en de geloofsgemeenschap zijn doorslaggevende factoren bij de keuze voor een kerkelijke gemeente. Dit sluit naadloos aan bij de bevindingen in het onderzoek *'God in Nederland'*. Opvallend hierbij is dat de PKN-leden in dit onderzoek de ontmoeting met andere mensen minder vaak noemen dan de oud-studenten in ons onderzoek. Deze behoefte aan ontmoeting is echter wel verklaarbaar, want als student werd men ook al lid van een vereniging vanwege de gezelligheid en de sociale contacten.

Opvallend is de tevredenheid van de respondenten over de kerkdiensten in hun huidige gemeente. Slechts 15% geeft aan de kerkdiensten niet of weinig inspirerend te vinden. Dit spoort deels met de literatuur. Gemiddeld vindt 12% van de PKN-leden de kwaliteit van de kerkdiensten matig tot slecht⁵⁴. Van de hoger opgeleide kerkbezoekers oordeelt bijna eenderde matig tot slecht. Dat respondenten positiever zijn, heeft mogelijk te maken met hun bewuste keuze voor een kerkelijke gemeente. Hierdoor sluit de inhoud van de kerkdienst beter aan bij hun eigen geloofsbeleving.

Ook de reacties van de respondenten rond de kerkelijke organisatie zijn opmerkelijk positief te noemen ten opzichte van de literatuur. Een meerderheid van de respondenten (69%) was het eens met de stelling 'gemeenteleden worden voldoende betrokken bij de ontwikkelingen in mijn kerk'. Bij *'God in Nederland'* gaf 44% van de PKN-leden aan dat er heel goed wordt geluisterd, tegen 50% dat er wordt geluisterd 'maar het meeste toch buiten hen om wordt geregeld'. Misschien ligt het aan onze vraagstelling, of moeten we de categorie 'neutraal' koppelen aan een dubbelzinnig gevoel dat 'het meeste toch wel buiten ons om wordt geregeld'? Dit zou ook de betekenis kunnen duiden van de reactie van slechts 50% van de respondenten die aangeeft dat zijn of haar gemeente op een eigentijdse manier wordt bestuurd. Dit is een opvallend kritische noot tussen de tevredenheid op de andere onderdelen 'inhoud kerkdienst' en 'geloofsgemeenschap'.

Voor een aanmerkelijk deel van de kerkelijk betrokken respondenten zijn de factoren geloofsgemeenschap, inhoud van de kerkdienst, kerkelijke organisatie bepalend voor de kerkelijke betrokkenheid. Een tekort aan één van deze ingrediënten vormt voor ruim eenderde van de respondenten voldoende reden om op zoek te gaan naar een andere kerkelijke gemeente. Terugkomend op de samenstelling van de onderzoeksgroep, waarschijnlijk afkomstig uit de traditionele (aan moraal gehechte, op status quo gerichte en plichtsgetrouwe) burgerij, kunnen we met waarschijnlijkheid aannemen dat deze factoren kritischer liggen binnen de totale populatie.

5.4 Wat betekent dit voor de kerk?

Op de vraag hoe de Protestantse Kerk zou kunnen reageren op de geschetste ontwikkelingen binnen de doelgroepen, bekijken we eerst de lijnen vanuit de discussie in de voorgaande paragrafen 5.2 en 5.3. We doen dit in de vorm van een SWOT analyse, waarbij enerzijds de sterke/zwakke punten van een organisatie worden uitgelicht en anderzijds vanuit de ontwikkelingen in de omgeving de kansen/bedreigingen worden aangegeven. Naast de kerk komen ook het Studentenpastoraat (wat deel uitmaakt van de PKN) en de christelijke verenigingen in beeld. De sterke punten zouden we succesfactoren kunnen noemen bij de huidige kerkelijke betrokkenheid, zoals geconstateerd bij de respondenten. De faalfactoren worden dan zichtbaar in de zwakke punten. Kansen en bedreigingen zijn mogelijk de toekomstige succes- en faalfactoren.

⁵⁴ Bernts, 2007, p. 25

Sterke punten (succesfactoren)

- Een meerderheid van de respondenten voelde zich thuis in de gemeente waar zij opgroeiden. De PKN doet het gemiddeld iets beter: ruim tweederde gaf aan zich thuis te voelen in deze gemeente.
- De ouders van de respondenten hadden een positieve invloed op de geloofsontwikkeling van hun kinderen.
- Het kerkelijke jeugdwerk werd door de respondenten goed bezocht.
- De kerkdiensten in de studentenstad worden overwegend positief gewaardeerd.
- Een meerderheid van de respondenten (56%) sluit zich na afstuderen aan bij een gemeente binnen de Protestantse kerk. Het aandeel van de PKN ten opzichte van de andere denominaties blijft daarmee vrijwel constant. De uitstroom aan de ene kant van de PKN (evangelisch, zie zwakke punten) wordt gecompenseerd door de instroom vanuit de orthodoxe hoek, vooral vanuit de Gereformeerde Gemeenten.
- Vanuit de CSFR en het Studentenpastoraat blijft 70 tot 80% van de respondenten betrokken bij de Protestantse kerk.
- Een meerderheid van de respondenten oordeelt - op het moment van onderzoek in fase 3 - positief over de inhoud van de kerkdiensten in hun gemeente en de geloofsgemeenschap.
- De kerken ontwikkelen zich tot 'keuzekerken'. Een meerderheid van de respondenten geeft aan dat er voldoende alternatieven waren.
- De PKN is ook onder de zoekers (niet kerkelijk betrokkenen) de meest bezochte kerkelijke denominatie.

Zwakke punten (faalfactoren)

- De geloofsoverdracht via een proces van initiatie en socialisatie in de kerkelijke gemeenschap heeft deels afgedaan of een andere invulling gekregen. In de geraadpleegde theologische literatuur blijkt verlegenheid op dit punt.
- De kerken in de studentenstad spelen een beperkte rol in de religieuze identiteitsvorming van de totale studentenpopulatie. Slechts 2% van de 500.000 studenten in Nederland wordt bereikt door het Studentenpastoraat of de christelijke studentenverenigingen.
- De participatie van de studenten uit de orthodoxe gemeenten beperkt zich in de studentenstad veelal tot het bezoek van de kerkdiensten. De geloofsgemeenschap speelt zich grotendeels in de christelijke verenigingen af.
- Het studentenpastoraat verbonden aan de Protestantse Kerk heeft een beperkt bereik vanwege de huidige organisatie van de activiteiten door de studentenpastores. Er worden wel vrijwilligers en stagiaires ingeschakeld, maar eigenlijk nog te beperkt.
- De wijkgemeenten in de studentensteden en de Studentenpastoraten lijken gescheiden werelden te zijn, gezien de zeer beperkte verbondenheid van deelnemers bij het Studentenpastoraat met de reguliere wijkgemeenten. Dit maakt de overgang naar een gewone wijkgemeente, in een kleinere stad of dorp, niet gemakkelijker. Dit blijkt ook uit de blijvende betrokkenheid bij het Studentenpastoraat, ook na afstuderen.
- De studenten uit orthodoxe gemeenten en studenten uit andere delen van de kerk ontmoeten elkaar nauwelijks. Dat is jammer, want juist de studententijd kan een gelegenheid bieden om met elkaar in gesprek te gaan en te ontdekken waar gemeenschappelijke doelen en identiteit liggen.
- Slechts de helft van de betrokken respondenten (in fase 3) vindt dat zijn of haar gemeente op een eigentijdse manier wordt bestuurd. Dit staat in contrast met de

relatieve tevredenheid op het punt van de inhoud van de kerkdiensten en de geloofsgemeenschap.

- De Protestantse Kerk blijkt leden te verliezen in het evangelische segment van de studentenverenigingen (Ichthus, Navigators). Dit begint al doordat zij zich minder thuis voelen in de gemeente van hun ouders.

Kansen

- Goede ervaringen tijdens de studietijd wegen voor oud-studenten mee in de keuze van een kerkelijke gemeente. Investeren in pastoraat en kerkelijke betrokkenheid onder studenten kan bijdragen aan duurzame betrokkenheid van studenten bij de kerk.
- Een betere bekendheid van (aanstaande) studenten met de activiteiten van het Studentenpastoraat, de kerkelijke gemeenten in de studentensteden en de christelijke verenigingen kan bijdragen tot een grotere participatie.
- Godsdienstpedagogen merken op dat jongeren bij het zoeken naar zingeving nog steeds kijken naar kerken en religieuze instituties. Kerken zouden zowel een rol kunnen spelen in het aanleveren van bouwstenen, als in het geven van onvoorwaardelijke steun in de begeleiding van het zingevingproject van jongeren en studenten.
- Het Studentenpastoraat heeft de afgelopen jaren veel ervaring opgebouwd in het bereiken van niet-betrokken kerkleden. Het zou deze ervaring breder kunnen inzetten door op slimme manieren nieuwe groepen studenten te bereiken op de plek waar zij zijn.
- Om het afhaken van studenten met een (kennelijke) evangelische geloofsbeleving tegen te gaan, zou de Protestantse kerk in samenwerking met de verenigingen Ichthus en Navigators kunnen onderzoeken welke behoeften hier liggen.
- De missie van de verenigingen aangesloten bij IFES-Nederland heeft duidelijk ook een missionaire component, die aanknopingspunten kan bieden voor kerken en Studentenpastoraten om gezamenlijk op te trekken.

Bedreigingen

- De ontwikkelingen van individualisering en subjectivering van het geloof gaan de kerken niet voorbij. De gelovige gedraagt zich steeds meer als consument. De jonge 'consument' waardeert de persoonlijke beleving hoog, en vindt daarbij meer aansluiting bij de evangelische gemeenten dan bij de PKN.
- De deregulering van de kerkelijke instituties, waardoor ook de kerkelijke godsdienstigheid zich vaker buiten de kerkmuren zal afspelen. Jongere studenten voelen zich in mindere mate verantwoordelijk voor het kerkelijke instituut en willen zich minder snel verbinden.
- De kerkelijke betrokkenheid in de studentenstad lijkt onder jongere generaties studenten af te nemen.

6. Aanbevelingen

Vanuit de SWOT-analyse in paragraaf 5.4 worden tenslotte concrete aanbevelingen gedaan voor de partijen die bij dit onderzoek betrokken waren:

- de Protestantse kerk in Nederland (landelijk)
- de pastores bij het Studentenpastoraat van de PKN
- de christelijke studentenverenigingen vertegenwoordigd door IFES

Voor de Protestantse Kerk in Nederland

- Geloofsopvoeding moet één van de speerpunten blijven of worden binnen de PKN en de jongerenorganisaties van de kerk JOP en HGJB. Dit onderzoek laat zien dat de ouders van de respondenten een stimulerende rol hebben gespeeld bij de geloofsontwikkeling van hun kinderen. Bij de geloofsopvoeding kan de kerk helpen door ondersteuning te bieden aan ouders en opvoeders. Dit is belangrijk gezien het wegvallen van traditionele patronen en de verlegenheid rond de geloofsoverdracht. Daarbij kunnen nieuwe inzichten vanuit de godsdienstpedagogiek helpen om de religieuze identiteitsontwikkeling van jongeren binnen en buiten de kerken te ondersteunen.
- Het kerkelijke jeugdwerk blijkt een factor te zijn in de participatie bij de respondenten. De competenties die jongeren aanleren in de vroege adolescentie kunnen ze later weer gebruiken. Deze taak van JOP en HGJB blijft uitermate belangrijk.
- Dit onderzoek geeft enkele indicaties rond de ontwikkeling van de kerkelijke betrokkenheid van studenten en oud-studenten. Mogelijk kan vervolgonderzoek meer duidelijkheid geven rond de overgang van fase 1 naar fase 2. Waar liggen de behoeftes van nieuwe studenten en welke keuzes maken zij om wel of niet bezig te zijn met de ontwikkeling van hun religieuze identiteit? Wat zouden kerken en verenigingen hen kunnen bieden?
- De christelijke studentenverenigingen en het Studentenpastoraat kunnen meer aandacht besteden aan hun PR. Gezamenlijk optreden bij de publicatie van een krant voor examenkandidaten kan een visitekaartje zijn, en tegelijk de betrokkenheid van de kerk laten zien bij deze belangrijke mijlpaal in het leven van de jongvolwassenen.
- De aanwezigheid van de kerk in de studentenstad is belangrijk bij het bereiken van de studenten. Uit dit onderzoek blijkt dat de diensten door de kerkelijk betrokken studenten positief worden gewaardeerd. De PKN kan in samenwerking met de Studentenpastoraten en de christelijke studentenverenigingen onderzoeken in hoeverre zij andere groepen studenten kunnen bereiken. Hiervoor is studie nodig van de spirituele behoeften en vragen, en de inzet van nieuwe en creatieve middelen om hierbij aan te sluiten.
- De landelijke kerk zou zich kunnen bezinnen over de vraag in hoeverre zij studenten uit de orthodoxe gemeenten pastoraal voldoende ondersteunt. Wat betreft de kerkdiensten worden deze studenten voorzien in hun behoeften, zowel in de thuisgemeente als in de studentengemeente. De verenigingen, aangesloten bij IFES-Nederland, spelen een belangrijke rol in de geloofsontwikkeling en de ervaring van geloofsgemeenschap voor deze studenten. Zij worden hiervoor echter niet of nauwelijks gehonoreerd door de Protestantse Kerk.
- Onder regie van de PKN kunnen pilots worden gestart om vanuit de kracht van de verenigingen bij IFES en het Studentenpastoraat te werken aan gezamenlijke

initiatieven. Bijvoorbeeld bij het vormen van laagdrempelige gemeenschappen voor niet-gelovige medestudenten.

- Goede ervaringen tijdens de studietijd wegen mee in de keuze van een kerkelijke gemeente. Dit benadrukt het belang om vanuit de kerken gerichte aandacht te hebben voor de studenten, in welke vorm dan ook. Hierbij spelen zowel de gemeente in de thuissituatie als in de studentensteden een rol.
- Godsdienstpedagogen constateren dat jongeren bij het zoeken naar zingeving nog steeds kijken naar kerken en religieuze instituties. Op basis van onderzoek naar de religieuze behoeften en vragen zou de kerk moeten kijken wat zij te bieden heeft op de hedendaagse 'reli-markt'. Tweede belangrijke punt is de steun in de begeleiding van het zingevingproject van jongeren en studenten. Hoe zou de kerk hierin kunnen faciliteren? In hoeverre is dit in te passen in het missionaire werk van de reguliere wijkgemeente, of zijn er vanuit het categoriale pastoraat voorzieningen nodig?
- Om het afhaken van studenten met een (kennelijke) evangelische geloofsbeleving tegen te gaan, kan de Protestantse kerk in samenwerking met de verenigingen Ichthus en Navigators onderzoeken welke behoeften hier liggen.
- De kerkelijke betrokkenheid in de studentenstad lijkt onder jongere generaties studenten af te nemen. Dit fenomeen zou in een vervolgonderzoek nader onderzocht kunnen worden. Welke factoren spelen hierbij een rol? Monitoring van studenten en oud-studenten, lijkt van groter belang te worden, ook vanuit pastoraal oogpunt.

Voor het Studentenpastoraat

- De ontwikkelingen op de religieuze markt bieden volop aanknopingspunten voor het Studentenpastoraat. Er bestaat kennelijk behoefte aan religieuze bouwstenen en onvoorwaardelijke steun in de religieuze identiteitsontwikkeling.
- Het Studentenpastoraat heeft de afgelopen jaren veel ervaring opgebouwd in het bereiken van niet-betrokken kerkleden. Het zou deze ervaring breder kunnen inzetten door op slimme manieren nieuwe groepen jongeren te bereiken op de plek waar zij zijn. Het project 'Seekercity' is een voorbeeld om via het internet een ingang aan te bieden voor studenten op zoek naar religieuze informatie.
- Het Studentenpastoraat is kwetsbaar door een beperkte personele bezetting. De inzet van vrijwilligers uit andere delen van de kerk, kan helpen bij het bereiken van andere groepen studenten. Een goede match tussen de behoeften van Studentenpastoraat (meer capaciteit en menskracht) en de behoefte van de christelijke verenigingen (meer contact met niet-christelijke medestudenten) zou nader onderzocht moeten worden. Is samenwerking - op projectbasis - een optie, waarbij ieders eigen identiteit wordt gerespecteerd?
- De vieringen van het Studentenpastoraat voorzien in een behoefte, maar worden slecht bezocht door studenten. Dit onderzoek laat tevredenheid zien bij de bezoekers van de vieringen. Het lijkt mij goed de andere kant te onderzoeken, en te kijken waarom de vieringen maar beperkt worden bezocht door studenten.

Voor de studentenverenigingen

- De studentenverenigingen functioneren als 'vervangers' van de plaatselijke gemeente. Dit was in het verleden nooit zo'n probleem, omdat studenten toch wel betrokken bleven bij een gemeente. Ook na afstuderen sloten oud-studenten zich vrij snel aan bij een kerkelijke gemeente. Deze vanzelfsprekend blijkt ook uit dit onderzoek voorbij te zijn. Zonder geloofsgemeenschap wordt het voor oud-studenten moeilijk om hun geloof te onderhouden. Studentenverenigingen hebben daarom een taak om samen met

kerken te onderzoeken hoe zij de verbinding tussen student en kerk op een eigentijdse manier kunnen vormgeven.

- De studentenverenigingen hebben een belangrijke plaats in de geloofsontwikkeling van studenten uit de orthodoxe gemeenten. De missie van de verenigingen aangesloten bij IFES-Nederland heeft ook duidelijk missionaire component. Deze component komt momenteel nog beperkt uit de verf, vooral via de organisatie van de Student-Alpha en de individuele initiatieven van studenten.
- De IFES-missie kan aanknopingspunten bieden voor kerken en Studentenpastoraten om gezamenlijk op te trekken. Voor de integratie in het geheel van de kerk zou het ook goed zijn als er meer interactie ontstaat tussen beide groepen. De studenten uit orthodoxe gemeenten en studenten uit andere hoeken van de kerk ontmoeten elkaar momenteel niet of nauwelijks.

Literatuurlijst

Aalsum, S. van, 'Margriet van der Linden, een hekel aan navelstaren', *Trouw*, 5 maart 2011

Alij, E.T., *Godsdienstpiedagogiek - dimensies en spanningsvelden*, (Zoetermeer: Meinema, 2009), 224 pp.

Bernts, T., e.a., *God in Nederland 1996-2006*, (Kampen: Ten Have, 2007) 220 pp.

Bijleveld, H. *Kerkverlating onder jongeren* (CHE-scriptie, 2007) 27 pp.

Dormans, S. (2010), *Een wereld van grote verschillen*,
<http://retro.nrc.nl/W2/Lab/Profiel/Studenten/enquete.html>

Bougie, B., Woerden, B. van, 'De IMPACT'er (m/v)', (Business Contact, 2011/3) p.44-45

Dekker, G., Stoffels, H.C., *Godsdienst en Samenleving, een introductie in de godsdienstsociologie* (Kampen: Kok, 2005) 239 pp.

Droogers, A., 'De zelfvoldane seculiere meerderheid bestaat niet', *Trouw*, 30 april 2011

Dijk, G.G. van, 'Eerder uit dan in beeld', *De Waarheidsvriend*, 2009/3, pp. 12-13

Haenen, M., 'Ik ga nooit helemaal los', *NRC Weekblad*, 23 oktober 2010, pp.6-9

Heitink, G., *Een kerk met karakter* (Kampen: Kok, 2007) 378 pp.

Hendriks, J., *Een vitale en aantrekkelijke gemeente* (Kampen: Kok, 1990) 210 pp.

Jong, de G., *Spiritualiteit van dertigers en veertigers, Kwantitatief onderzoek voor Kerk zonder Grenzen* (Nijmegen: KASKI, 2010), 39 pp.

Kock, A. de, *Religieuze identiteitsontwikkeling en vorming van christenjongeren in een moderne context* (UU-scriptie, 2008), 69 pp.

Kock, A. de, 'Geloof in de moderniteit', in: R. Kruizinga (red.), *Tussen hoofd en hart. Geloofsbeleving onder gereformeerde studenten* (Barneveld: Vuurbaak, 2008) pp. 54-65

Koetsier, B., *Studentenpastoraat: terugkijken en vooruitzien*, (Amersfoort: Wilco, 2006) 127 pp.

Kruizinga, R., e.a., *Tussen hoofd en hart. Geloofsbeleving onder gereformeerde studenten* (Barneveld: Vuurbaak, 2008) 136 pp.

Moynagh, M. *Aansluiting of kortsluiting?* (Amsterdam: Ark Boeken, 2002) 218 pp.

Putten, R. van, 'Andere samenleving, andere christenen', *Nederlands Dagblad*, 15 januari 2010

Post, S., 'Mijn kerk: Piet Houtman vertelt waarom hij koos voor de RK kerk', Navigatornieuws, 2011/2

Roebben, B. *Godsdienstpedagogiek van de hoop* (Leuven: Acco, 2007) 276 pp.

Schepens, Th., *Kerk in Nederland* (Tilburg: TUP, 1991) 72 p.

Schouten, R., *Hoe komen er weer meer jongeren naar Tienerfriends?* (CHE-scriptie, 2010) 32 pp.

Smit, F. (2006), Student en spiritualiteit, www.studentenpastoraat-nederland.nl/froukiensmit.doc

Wit, de J., *Psychologie van de adolescentie* (Baarn: HB uitgevers, 2002) 378 pp.